

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta humanitních studií

PŘÍBĚH NĚMECKÉ RODINY Z ČECH – PROBLÉM STIGMATIZACE

bakalářská práce

Vypracovala: Karin Svobodová

Vedoucí práce: PhDr. Dana Bittnerová, CSc.

Praha 2012

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu. Souhlasím s jejím eventuálním zveřejněním v tištěné nebo elektronické podobě.

V Praze dne 25. 6. 2012.

.....

podpis

Poděkování :

Předně bych chtěla poděkovat své konzultantce

PhDr. Daně Bittnerové, CSc. Její věcné rady, trpělivé naslouchání, rychlé odpovědi a optimismus mi po celý čas, který jsem strávila přípravou této práce, znovu přinášely motivaci a radost ze studia. Dále bych chtěla poděkovat svým narátorům za jejich ochotu a důvěru vyprávět mi své životní příběhy. A v neposlední řadě patří velké poděkování mé rodině a to především mé babičce (Karin Jelínkové), která mi dělala milou společnost při mé cestě do Německa.

OBSAH

1. ÚVOD	5
2. <u>TEORETICKÉ ZAKOTVENÍ PRÁCE</u>	6
2.1. STIGMA	7
2.2. ETNICKÁ MENŠINA	9
2.3. PŘEDSUDEK	10
2.4. SITUACE STIGMATIZOVANÉHO	11
2.5. KONTEXT SPOLEČENSKO-POLITICKÝCH POMĚRŮ	13
2.5.1. Historický kontext česko-německých vztahů	13
2.5.1.1. Sudetští Němci	13
2.5.1.2. Dějinné události	14
2.5.1.3. Terminologie odsunu	19
2.5.2. Kontext života německé menšiny na českém území po odsunu	20
2.5.3. Přistěhovalecká politika Spolkové republiky Německo	25
3. <u>METODA A PROVEDENÍ VÝZKUMU</u>	26
3.1. STRATEGIE VÝZKUMU	26
3.2. TECHNIKA SBĚRU DAT – BIOGRAFICKÝ NARATIVNÍ ROZHOVOR	26
3.3. VYBRANÝ VZOREK	28
3.4. PRŮBĚH ROZHOVORŮ	28
3.5. ANALYTICKÉ POSTUPY	30
3.6. HODNOCENÍ KVALITY ZÍSKANÝCH DAT	31
3.7. ETICKÉ OTÁZKY VÝZKUMU	32
4. <u>HYPOTÉZA</u>	33
5. <u>ANALÝZA BIOGRAFICKÝCH NARATIVNÍCH ROZHOVORŮ</u>	34
5.1. PERSPEKTIVA JEDNOTLIVÝCH NARÁTORŮ	34
5.2. RODINNÝ PŘÍBĚH	35
5.2.1. Dětství v severních Čechách (1938 – 1945)	35
5.2.2. Dětství na Šumavě (1945 – 1953)	37
5.2.3. Matka ve výkonu trestu odnětí svobody (1953 – 1957)	39
5.2.4. Matka zpět s rodinou na Šumavě (1957 – 1960)	40
5.2.5. Dospělost v Čechách (1960 – 1968, 1969 či 1970)	41
5.2.6. Emigrace a první měsíce ve Spolkové republice Německo od 1968, 1969 či 1970)	42
5.2.7. Život v městě Geret až do března 2012	43

5.3. STIGMATIZACE A ATRIBUTY EXKLUZE REFLEKTOVANÉ SLEDOVANÝMI NARÁTORY	45
5.3.1. Dětství v severních Čechách.....	46
5.3.2. Dětství na Šumavě.....	47
5.3.2.1. <i>Chudoba</i>	47
5.3.2.2. <i>Nedokonalá znalost českého jazyka</i>	48
5.3.2.3. <i>Etnicita</i>	50
5.3.2.4. <i>Náboženství</i>	52
5.3.3. Matka ve výkonu trestu odnětí svobody.....	54
5.3.3.1. <i>Věznění matky</i>	54
5.3.3.2. <i>Otec v emigraci</i>	54
5.3.3.3. <i>Náboženství</i>	55
5.3.3.4. <i>Etnicita</i>	55
5.3.4. Matka zpět s rodinou na Šumavě.....	57
5.3.4.1. <i>Etnicita</i>	57
5.3.4.2. <i>Věznění matky</i>	58
5.3.5. Dospělost v Čechách.....	59
5.3.5.1. <i>Etnicita</i>	60
5.3.6. Emigrace a první měsíce ve Spolkové republice Německo.....	63
5.3.7. Život v městě Geret až do března 2012.....	65
5.3.7.1. <i>Odsudek ze strany „pravých Němců“</i>	65
5.3.7.2. <i>Chudoba</i>	66
5.3.7.3. <i>Etnicita</i>	66
5.3.7.4. <i>Přijetí lokální identity</i>	67
6. ZÁVĚR	69
7. SEZNAM LITERATURY A WEBOVÝCH ZDROJŮ	72
7.1. SEZNAM LITERATURY	72
7.2. WEBOVÉ ZDROJE	73

PŘÍBĚH NĚMECKÉ RODINY Z ČECH – PROBLÉM STIGMATIZACE

1. ÚVOD

Celé dvacáté století se neslo v duchu vyjednávání vztahu mezi většinovou populací a menšinami, žijícími v jejím rámci. V důsledku politických rozhodnutí i v důsledku migrací byli lidé v různých částech Evropy a v různých obdobích konfrontováni se skutečností, že jejich etnický či lokální původ je chápán jako diskriminující. Vyrovnávání se se stigmatem etnicky nežádoucího se takto objevovalo opakovaně.

Vyjednávání vzájemného vztahu většiny a menšiny se týkalo také česko-německých vztahů na území českých zemí¹. Tato bakalářská práce se proto zaměřuje na otázku reflexe menšinové pozice Němců, kteří nebyli odsunuti z Československa, a tak se po roce 1945 na původně převážně německo-jazyčném území museli vyrovnávat se stigmatem druhého, nežádoucího, se statutem nejen legislativní ale také početní menšiny.²

Jak tito lidé na svou situaci vzpomínají a jak události minulého století ovlivnily jejich dosavadní život, nezjistíme memorováním učebnic dějepisu. Můžeme se však přiblížit jejich pochopení, budeme-li se chtít ptát, přemýšlet a naslouchat.

¹ Viz kapitola „Kontext společensko-politických poměrů“.

² Spurný, M.: Sudetské osudy. Praha: Antikomplex, 2006.

2. TEORETICKÉ ZAKOTVENÍ PRÁCE

Tato práce se pokouší nahlédnout, zdali příslušnost k německé menšině po druhé světové válce v Čechách přinášela pocity stigmatizace obyvatel německé menšiny. Nejprve budou tedy v teoretické části objasněny pojmy stigma a etnická menšina. V další kapitole, jež nese název „Kontext společensko-politických poměrů“, bude přiblíženo, z jakého historického kontextu se odvíjely stereotypní postoje Čechů k německé menšině. Dále bude stručně nastíněno právní postavení této menšiny ve sledované době. Vzhledem k praktické části, která se zaměřuje na studium konkrétní německé rodiny z Čech, jež se později vystěhovala do Spolkové republiky Německo, obsahuje teoretická část také pasáž o přistěhovalecké politice této země.

2.1. STIGMA

Termín stigma nabýval a stále nabývá v různých kontextech a dobách rozličných významů. Jako první ho začali užívat Řekové, když vyřezávali nebo vypalovali určité znaky do těla, které v jejich myšlení vypovídaly o nízkém morálním statusu označeného. Toto značení bylo viditelné, aby každého upozornilo, že jeho nositeli je lepší se vyhýbat. Křesťanství užívalo termínu stigma ve dvou vrstvách. Jednak v souvislosti tělesných znaků svatosti, jednak jako narážku na znaky fyzické poruchy. V nynější době se tohoto pojmu opět užívá v souvislosti s hanbou, už však neoznačuje tělesný znak hanby, ale spíše se váže k hanbě samé.³

Sociologický slovník popisuje stigma jako „označení, kterým se nějaká osoba ve své skupině negativně odlišuje od platných standardů, především od psychické, fyzické nebo sociální normality, což ji ohrožuje v její sociální identitě a plném přijetí ze strany druhých.“⁴

Dle Goffmana znamená stigma „silně diskreditující atribut“⁵. Podstatný však není onen atribut, ale kontext v jakém se objevil. Některého nositele může naprosto diskreditovat a u jiného se může jevit jako „normální“.⁶ „Stigma je tedy v podstatě zvláštním druhem vztahu mezi atributem a stereotypem“⁷. Podstatný je vždy kontext tohoto vztahu.⁸

Problematičnost tohoto vztahu pro jedince spočívá v tom, že se atributy stigmatizovanému připsané „neslučují s naším

³ Goffman, E.: Stigma, Poznámky o způsobech zvládnání narušené identity. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2003, s. 9.

⁴ Jandourek, J.: Sociologický slovník. Praha: Portál, 2007, s. 239.

⁵ Goffman, E.: Stigma, Poznámky o způsobech zvládnání narušené identity. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2003, s. 11.

⁶ Existují však i atributy, které svého nositele diskreditují téměř vždy.

⁷ Goffman, E.: Stigma, Poznámky o způsobech zvládnání narušené identity. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2003, s. 11.

⁸ Tamtéž, s. 11.

stereotypem ohledně toho, kým by měl daný jedinec dle našeho názoru být.“⁹

„Jedinec, který by mohl být v běžném společenském styku přijat zcela snadno, je nositelem charakteristického rysu, jenž se může vnutit do naší pozornosti a způsobit, že ti z nás, kteří se s ním setkají, se od něj odvrátí a že bude pominut nárok jiných jeho atributů na nás. Je nositelem stigmatu, nežádoucí odlišnosti od toho, co jsme očekávali.“¹⁰

Stigmatizovaný se může uchýlovat do skupiny jedinců, postihnutých tímž stigmatem, kteří mu poskytnou nejen pocit přijetí, ale také podporu a rady, jak zvládat interakce s „normálními jedinci“. Je zde užito termínu „normální jedinci“, ve smyslu, v jakém jej užívá Goffman: My a všichni ti, „kdo se nevzdalují v negativním smyslu od konkrétních očekávání, o něž jde“¹¹.

Pokud existuje možnost jak napravit tento odchylný nežádoucí atribut od stereotypu¹² a začlenit se tak mezi „normální jedince“, není ještě jisté, že tato možnost umožní jedinci získat plně normální status.¹³ „Člověk s konkrétní vadou se [„pouze“] změní v člověka, o němž se ví, že přistoupil k nápravě konkrétní vady.“¹⁴

Goffman také předkládá tři rozdílné typy stigmat: tělesná ošklivost, vady charakteru a kmenová stigmata. Kmenová stigmata jsou stigmata spojená s rasou, národností či

⁹ Tamtéž, s. 10-11.

¹⁰ Tamtéž, s. 13.

¹¹ Goffman, E.: Stigma, Poznámky o způsobech zvládání narušené identity. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2003, s. 13.

¹² V případě německé etnické menšiny, se může jednat o přestěhování do Německa.

¹³ Goffman, E.: Stigma, Poznámky o způsobech zvládání narušené identity. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2003, s. 17.

¹⁴ Tamtéž, s. 17-18.

náboženstvím a předávají se z generace na generaci.¹⁵ Typem stigmatu tedy může být i příslušnost k etnické menšině.

Významným znakem života stigmatizovaného člověka je jeho nenaplněná snaha být plnohodnotným členem společnosti. Takový člověk pocituje, že mu není projevována náležitá úcta, že je do jisté míry odmítán.¹⁶ Sám poté zjišťuje, že právě jeho příslušnost k určité etnické menšině je oním odlišným nežádoucím atributem, který ho před většinovou populací diskredituje.

2.2. ETNICKÁ MENŠINA

Termíny etnická a národnostní menšina nejsou terminologicky zcela ustálené. Termínu etnická menšina se obvykle užívá ve spojení „s entitami bez státního území“¹⁷. Zatímco termín národnostní menšina je často „spjat s působením příslušníků národů disponujícím teritoriem, resp. národním státem, kteří jsou trvale usazeni mimo“¹⁸ toto území. Etnickou menšinou se však běžně chápe právě národnostní menšina a naopak. Dále budu v textu respektovat termín, který používá daná literatura. V praktické části pak budu užívat převážně termínu etnická menšina. (A také pojem etnicita, který pozbývá rozměru menšiny. Výzkum se však zaměřuje na rodinu, která již žije v Německu, proto je pojem etnicita pro praktickou část často vhodnější, jelikož v Německu se už o německé menšině hovořit nedá. Termín etnicita označuje „souhrn faktorů kulturních, rasových, teritoriálních a jazykových“¹⁹.)

¹⁵ Tamtéž, s. 12.

¹⁶ Tamtéž, s. 17.

¹⁷ Pospíšil, I.: Práva národnostních menšin. Mezi univerzalismem lidských práv a partikularismem skupinových odlišností. Praha: Nakladatelství Eurolex Bohemia, 2006, s. 21.

¹⁸ Tamtéž, s. 21.

¹⁹ Jandourek, J.: Sociologický slovník. Praha: Portál, 2007, s. 76.

Dnes definujeme dle zákona č. 273 / 2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin pojem národnostní menšina jako: „společenství občanů České republiky žijící na území současné České republiky, kteří se odlišují od ostatních občanů zpravidla společným etnickým původem, jazykem, kulturou a tradicemi, tvoří početní menšinu obyvatelstva a zároveň projevují vůli být považováni za národnostní menšinu za účelem společného úsilí o zachování a rozvoj vlastní svébytnosti, jazyka a kultury a zároveň za účelem vyjádření a ochrany zájmů jejich společenství, které se historicky utvořilo.“²⁰

Členství v menšině je nejen uvědomované, ale také konceptualizované. Lidé „mají sklon hodnotit skupinu, jejímiž členy jsou (in-group), pozitivněji než skupiny, jejichž členy nejsou (out-group). Jsou náchylní k upřednostňování in-group a diskriminaci out-group.“²¹ Mocenská pozice většiny vůči menšině pak jednoznačně činí diskriminační pohled většiny pro menšinu jako klíčový. Odsudek menšiny, často konstituovaný jako stereotyp se pak trvale spojuje s členy menšiny a tento label z nich dělá jedince druhé kategorie.

2.3. PŘEDSUDEK

Každá společnost a tedy i ta většinová si vytváří určité kategorie, do nichž rozčleňuje individua. Každá kategorie s sebou přináší atributy, které jsou pro ni chápány jako přirozené. Vytváří se tak stereotypní představa o oné skupině.

Tato představa vychází ze „strnulé generalizace“²² a označujeme ji jako předsudek.

²⁰ Šišková, T.: Menšiny a migranti v České republice: my a oni v multikulturální společnosti 21. století. Praha: Portál, 2001, s. 32.

²¹ Tesař, F.: Etnické konflikty. Praha: Portál, 2007, s. 92.

²² Allport, G. W.: O povaze předsudků. Praha: Prostor, 2004, s. 41.

Předsudek je „emocionálně silně zbarvený úsudek o druhých osobách, skupinách nebo nějakých záležitostech, který je možno jen obtížně změnit na základě nových zkušeností a informací. Jde o druh stereotypu. Předsudek se často zakládá na neúplných nebo nepravdivých informacích. Příkladem je třeba předsudek vůči národnostní nebo náboženské skupině, který vzniká generalizováním nějakého poznatku (seznámení se s osobou, nepřesná zpráva z médií). Předsudečné myšlení považuje vlastní hodnoty a způsoby chování za obecně platné, posiluje vědomí vlastní převahy a pocit sounáležitosti skupiny, směřuje agresivní energii na vyhlédnutou oběť²³, například na příslušníky etnické menšiny.

Předsudek vůči (etnické) skupině se promítá i do postojů k jednotlivým jejím členům. Allport ho definuje jako „odmítavý až nepřátelský postoj vůči člověku, který patří do určité skupiny, jen proto, že do této skupiny patří, a má se tudíž za to, že má nežádoucí vlastnosti připisované této skupině“²⁴.

2.4. SITUACE STIGMATIZOVANÉHO

Jedinci výše zmíněný hodnotící label chápou jako primární charakteristiku sebe samých v komunikaci s většinou. Cítí se tedy být stigmatizováni.

Způsobem řešení problému stigmatizovaného jsou různé způsoby kamufláže a úniků. Pro členy národnostních menšin se nabízejí jednak způsoby vyrovnání se s problémem na úrovni specifických sociálně komunikačních strategií²⁵, jednak se mohou rozhodnout změnit sociální prostor, tedy se přestěhovat. Příslušníci menšin se pak stávají migranty a jejich únik otevírá do jisté míry obdobný problém. Navíc změna prostředí může k pocitu

²³ Jandourek, J.: Sociologický slovník. Praha: Portál, 2007, s. 198.

²⁴ Allport, G. W.: O povaze předsudků. Praha: Prostor, 2004, s. 39.

²⁵ Allport, G.W.: O povaze předsudků, Praha: Prostor, 2004.

druhého přidat ještě pocit vykořenění, jak tuto situaci popisuje socioložka Svašek.²⁶

Tyto procesy lze sledovat u řady skupin reemigrantů a repatriantů, kteří situaci národnostní menšiny vyměnili za status krajana, který se „vrátil“ do vlasti. V průběhu dvacátého století se návraty lidí do země původu týkaly řady vystěhovalců. S ohledem na sledované téma německé rodiny z Čech, provázely tyto návraty i osudy sudetských Němců. V rámci historie Československa se opakovaně dostávali, jak do pozice menšiny, tak do situace migranta repatrianta.²⁷

²⁶ Svašek, M.: *On the Move: Emotions and Human Mobility*, Taylor & Francis, 2002.

²⁷ Více v kapitole „Kontext společensko-politických poměrů“.

2.5. KONTEXT SPOLEČENSKO-POLITICKÝCH POMĚRŮ

2.5.1. Historický kontext česko-německých vztahů

Pro objasnění podmínek života Němců žijících po druhé světové válce na českém území je nezbytné zasadit jejich situaci do historického kontextu vztahů mezi Němci a Čechy na tomto území. V souvislosti s životním příběhem sledovaných narátorů, kteří žili na českém území až do roku 1968 (či do roku 1969, 1970), budu tedy historii česko-německých vztahů sledovat pouze do tohoto období.

Početné německy mluvící obyvatelstvo v českých zemích a „geopolitická vklíněnost českých zemí do historického prostoru Svaté říše římskoněmecké“²⁸ zavadaly příčiny k tomu, proč německý národ ovlivňoval formování české společnosti.

Níže popsané historické události mají pouze nastínit tuto situaci. Jedná se o stručný přehled, který v žádném případě není vyčerpávající a nesnaží se popsat všechny aspekty těchto problematických vztahů.

Příslušnost k německé menšině neznamenal pouze stigma odlišné etnicity, ale také stigma příslušnosti k národu, který byl v historickém kontextu často považován za činitele negativních změn (nejen) pro český národ.

2.5.1.1. Sudetští Němci

Pro označení sledované skupiny německého obyvatelstva v českých zemích se přikloním k termínu „sudetští Němci“²⁹ (či „Sudety“). Tento termín souhrnně označuje německé obyvatelstvo v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Začal se užívat na počátku dvacátého století, za autora je považován německý politik

²⁸ Müller K.: Češi a občanská společnost. Pojem, problémy, východiska. Praha: Triton, 2002, s. 105.

²⁹ Spurný, M.: Sudetské osudy. Praha: Antikomplex, 2006.

Franz Jesser. Toto pojmenování se široce ujalo až se změnou postavení Němců v českých zemích po vzniku samostatné Československé republiky. Původně bylo slovem označujícím spíše geografickou polohu, postupně se však stále více užívalo v politickém kontextu nacistické ideologie.³⁰ Proto řada autorů pojem sudetští Němci odmítá a hovoří o německém obyvatelstvu v pohraničí českých zemí. V této části ho volím s ohledem na odkazovanou odbornou literaturu.³¹

2.5.1.2. Dějinné události

Kořeny těsného soužití Čechů a Němců na území dnešní České republiky sahají do třináctého století, kdy bylo započato takzvanou „německou kolonizací“. Jejich soužití procházelo různými peripetemi a nakonec vstoupili do devatenáctého století jako dvě etnické skupiny, které usilují o národní sebeurčení. Tedy Češi a Němci byli původně etnickými skupinami, ze kterých se během druhé poloviny osmnáctého a první poloviny devatenáctého století staly národy.³²

Snahy o vytvoření německého státu posilovaly představu, že podstatou národní sounáležitosti je identita němectví, která se přenášela do konceptu Němců v rámci celého středoevropského prostoru. České národní obrození se zase zasadilo o konstituování českého národa. Klíčový v těchto národně emancipačních procesech se stal jazyk. Posilováním češtiny vůči němčině se postupně zvyšovala bariéra mezi německy a česky hovořícím obyvatelstvem. Jazyk začal určovat národnost.³³

³⁰ Bašek Z.: Rozumět dějinám, Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848 - 1948. Praha: Gallery, 2002, s. 93.

³¹ Bašek Z.: Rozumět dějinám, Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848 - 1948. Praha: Gallery, 2002.

³² Hroch M.: V národním zájmu: požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století v komparativní perspektivě. Praha: Lidové noviny, 1999.

³³ Müller K.: Češi a občanská společnost. Pojem, problémy, východiska. Praha: Triton, 2002.

Pro vývoj vztahu Čechů a Němců v devatenáctém a dvacátém století byl klíčový rok 1848.³⁴

Český a německý politický program byly v průběhu revoluce roku 1848 neslučitelné. Češi se odmítali podílet na velkolepém sjednocení Němců. Tyto snahy Němců naopak vylučovaly emancipační snahy českého národa.³⁵

Čeští politici (například František Palacký) zpočátku považovali habsburskou říši za výhodnou ochranu, kde může být český národ chráněn před mocnostmi Ruska a Německa. Snažili se však prosadit, aby se na správě českých zemí více podíleli i Češi. Cílem bylo vytvořit český stát uvnitř říše. Po neustálém ztroskotávání těchto snah a po vítězství Dohody však jasně převládl požadavek na samostatnost Československa.³⁶

Po první světové válce (1918) se rozpadlo Rakousko-Uhersko a z něj se utvořilo pět nástupnických států. Jedním z nich byla i Československá republika. Vznik Československé republiky (28. října 1918) byl největším mezníkem v česko-německých vztazích „od roku 1526, kdy země Koruny české vstoupily ve svazek, který – postupně změněn z pouhé personální unie panovníků ve svazek v rámci centralizované říše – trval téměř 400 let.“³⁷

Národy, které měly v habsburské říši výsadní postavení (mezi něž patřili právě Němci) se staly v nově vzniklém státě menšinami. Československá republika byla de iure národním státem Čechoslováků, ovšem de facto byla státem národnostním (nejpočetnějšími menšinami byly menšiny německá, maďarská, židovská, polská a ruská). Stát sice menšinám zaručoval plná

³⁴ Schelle K.: Význam roku 1848 pro vytvoření moderního státního aparátu. Ostrava: Key Publishing, 2008.

³⁵ Bašek Z.: Rozumět dějinám, Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848 – 1948. Praha: Gallery, 2002.

³⁶ Tamtéž.

³⁷ Tamtéž, s. 46.

občanská i politická práva, německá menšina se však se vznikem samostatné Československé republiky nechtěla smířit a snažila se o uplatnění práva na sebeurčení. Němečtí poslanci usilovali o připojení k Rakouské republice. V souvislosti s tímto požadavkem došlo k řadě protestů, které mnohdy vyvolaly i násilí z obou stran, což neblaze ovlivnilo další česko-německé vztahy.³⁸ V polovině dvacátých let se původní „německý negativismus“³⁹ částečně změnil v politiku aktivní spolupráce německých politických stran s československým státem. Stát nijak nezasahoval do kulturního a společenského života této menšiny, která využívala svých plných práv (určitou nerovnost však způsobovala nemožnost vstupu příslušníků německé menšiny do státních služeb a uplatňování jazykového zákona).⁴⁰

Světová hospodářská krize v třicátých letech výrazně snížila životní úroveň v pohraničí, které bylo osídleno právě převážně Němci. V té době byla Hitlerova Třetí říše politicky na vzestupu a mezi sudetskými Němci stále dřímala myšlenka spojení všech Němců včetně jejich území v jeden německý stát. Tuto myšlenku propagoval i Hitler. Tyto tři faktory ovlivnily růst oblíbenosti nacionalistických názorů mezi Němci v ČSR. Požadavky sudetských Němců na autonomii Sudet se stupňovaly, tak, aby nemohly být splněny, aniž by nedošlo k vnitřnímu rozložení Československé republiky.⁴¹

Následná politická situace⁴² vyústila roku 1938 podepsáním Mnichovské dohody (30. září 1938), v níž si Hitler nátlakem vyžádal odstoupení Sudet ve prospěch Německa. Němci žijící v sudetské župě toto odtržení radostně uvítali (alespoň

³⁸ Tamtéž.

³⁹ Tamtéž, s. 75 - 79.

⁴⁰ Tamtéž.

⁴¹ Zástupcem těchto myšlenek v politice byla SdP (Sudetendeutsche Partei), založená roku 1935.

⁴² Bašek Z.: Rozumět dějinám, Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848 - 1948. Praha: Gallery, 2002, s. 102 - 107.

v počátcích). Mnoho Čechů, Židů a sudetských Němců, kteří odporovali nacistickému režimu, z těchto oblastí ze strachu odešlo do zbylé části původní Československé republiky. České obyvatele zde stíhala řada diskriminačních opatření.⁴³

Přijetím zákona o autonomii slovenského území a Podkarpatské Rusi (22. listopadu 1938) se jednotná Československá republika změnila ve složenou Česko-Slovenskou republiku (takzvanou druhou republiku). Tato „druhá republika“ byla plně podřízena hitlerovskému Německu. V březnu roku 1939 vstoupila německá vojska a jednotky SS (Schutzstaffel) na území Čech a Moravy. Hitler hlásal, že toto území po staletí náleželo Němcům a proto ho vymaní z područí Čechů. Téhož měsíce vznikl Protektorát Čechy a Morava (16. března 1939). Okupace Čech a Moravy byla zásadním mezníkem ve vztahu Čechů k sudetským Němcům, ve kterých spatřovali svého nepřítele. Vinili Němce z rozbití Československé republiky, následné okupace a především z tvrdých životních podmínek pro české obyvatele v sudetské župě či v Protektorátu Čechy a Morava.⁴⁴

Také vrcholně negativní nacistický postoj a opatření proti Židům, které byly chápány jako „předobraz budoucnosti české“⁴⁵, posilovaly nenávisť k Němcům a myšlenky na brzkou odvetu v podobě vysídlení Němců z českých zemí.⁴⁶ Jmenování Heydricha říšským protektorem (1941), který v Protektorátu Čechy a Morava vyhlásil výjimečný stav, stanné právo (v jehož rámci stanné soudy vydávaly mnoho bezprávných rozsudků smrti) a začal prakticky likvidovat Židy a vzdělanostní elitu českého národa⁴⁷, dále „stimulovalo radikalizaci transferových plánů“⁴⁸.

⁴³ Tamtéž.

⁴⁴ Tamtéž.

⁴⁵ Tamtéž, s. 158.

⁴⁶ Tamtéž.

⁴⁷ Tamtéž, s. 166 – 167.

⁴⁸ Tamtéž, s. 164.

I Beneš po heydrichiádě a brutálním potrestání Čechů za atentát na Heydricha zradikalizoval své názory a předložil v Moskvě takzvaný desetibodový plán, ve kterém píše, že po porážce Německa (v druhé světové válce) budou z ČSR vykázáni určité kategorie německého obyvatelstva.⁴⁹ „Němci, kteří by po odsunu zbyli, neměli být občansky diskriminováni, na druhé straně však neměli dostat žádná práva jako politický celek.“⁵⁰

Ke konci druhé světové války na Čechy i Němce silně zapůsobilo zhroucení ideje germánské „panské rasy“. Viditelně jej mohli pozorovat na zubožených uprchlících z německých východních území.⁵¹ Češi spatřovali v konci války obnovení Československé republiky, konec útlaku a často i touhu pomstít se těm, kteří podle nich zavinili utrpení, jež přinesla válka.⁵² Ke konci války vycházely najevo hrůzné činy nacistů. Češi byli svědky transportů vězňů z koncentračních táborů, dozvídali se o podmínkách, ve kterých tamější vězni „žili“, a také o vězněných Čechích v lágrech a věznicích. Nechuť k Němcům posilovalo i chování většiny sudetských Němců ke konci války, kteří stále zůstávali věrni nacistické ideologii (i mezi nimi se však našel slabý protinacistický odpor).⁵³

Před oficiálním odsunem lze sledovat ještě tři základní skupiny. První skupinou byli Němci evakuovaní z oblastí, které ohrožoval válečný konflikt. Jednalo se především o matky s dětmi, a to v dubnu roku 1945. Druhou skupinu tvořili utečenci před frontou. Do této skupinu spadá jen malé množství sudetských Němců. Třetí skupinou jsou Němci postižení takzvaným „divokým odsunem“, o kterém je již zmínka výše. Vítězství ve válce posílilo české nacionální cítění a zesílilo

⁴⁹ Tamtéž, s. 173.

⁵⁰ Tamtéž, s. 176.

⁵¹ Tamtéž, s. 200.

⁵² Tamtéž, s. 200 - 201.

⁵³ Tamtéž.

odpor k Němcům. V jejich vyhánění hráli roli nejen řadoví občané, ale také úřady a armáda.

Po skončení druhé světové války, jež trvala od 1. září 1939 do 2. září 1945, český lid, plný nenávisti k Němcům, nečekal na mezinárodní uznání transferu Němců z ČSR. Vypukl takzvaný divoký odsun, který byl nejednou doprovázen i neomluvitelně nelidským chováním Čechů vůči Němcům. Pak následoval již schválený odsun.

2.5.1.3. Terminologie odsunu

V předcházející větě byla jako synonyma použita slova „odsun“ a „vyhnání“. „Terminologie odsunu“⁵⁴ je svízelným tématem. V německém prostředí se užívá spíše termín „die Vertreibung“ (neboli česky „vyhnání“), který na české straně vzbudil řadu nesouhlasných reakcí, které tento termín považují za příliš expresivní. Obdobné nesouhlasné reakce naopak na německé straně vyvolává termín „odsun“, který často považují za ponižující⁵⁵ a „legitimizující [onen čin] ve smyslu kolektivní viny“⁵⁶. V textu bude užíván termín „odsun“, protože je v českém prostředí užívanější a tedy srozumitelnější, přestože si uvědomuji, že může být zavádějící. Tato práce však nehledá odpovědi na otázku správné terminologie této problematiky.

⁵⁴ Tamtéž, s. 219.

⁵⁵ Tamtéž, s. 219.

⁵⁶ Tamtéž, s. 219.

2.5.2. Kontext života německé menšiny na českém území po odsunu

Po odsunu nastala doba, na kterou si již narátoři vzpomínají, a proto se spíše než dějinnými souvislostmi bude text zabývat postavením německé menšiny v české společnosti. S přihlédnutím ke zkoumanému tématu bude kladen důraz především na různá omezení, která byla této menšině kladena. Menšina německá nebyla jedinou menšinou v Československu v té době, tato práce se však zaměřuje právě na ni, a proto budou opatření týkající se jiných menšin v následujících řádcích zanedbána.

Po masovém vysídlení bylo na českém území ke konci března 1947 registrováno 192 259 Němců. Vzhledem k negativním postojům majoritní společnosti a k záměrům vlády jim nebyla přidělena politická práva (nemohli tedy například volit). Dále proti nim byla zřízena řada diskriminačních opatření: dvacetiprocentní dávka z hrubé mzdy, zrušena byla výuka v němčině i právo na užívání němčiny při styku s úřady (vydané v meziválečném období), byly jim kontrolovány a cenzurovány poštovní zásilky. Postavení všech Němců však nebylo stejné. Na jedné straně byly takzvané „osoby s úlevami“ (antifašisté, odborníci a specialisté, příslušníci národnostně smíšených manželství), které disponovaly osvědčením o československém státním občanství, a na straně druhé zbývající část německé menšiny.⁵⁷

Poté co na jaře roku 1947 sešlo z pokračování hromadného přesunu, mírně se měnil i přístup vlády k německé menšině. Těm, kteří se mohli prokázat osvědčením o československém státním občanství, mohly být například vypláceny sociální dávky dle obecných předpisů veřejnoprávního sociálního pojištění. Němcům, kteří neměli potvrzení o zachování československého občanství, byl zálohovaný příspěvek přidělen,

⁵⁷ Staněk T.: Německá menšina v českých zemích 1948 - 1989. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku: Panevropa, 1993.

jen pokud se jednalo o „spolehlivé“ osoby. Získat osvědčení o československém občanství vedlo přes řadu překážek a mnohé již vydané průkazy bývaly často po čase odebírány.⁵⁸

S převratem v únoru roku 1948 se prosazovala vize budování beztřídní společnosti. V ústavní listině z 9. května 1948 se sice formálně prohlašovalo, že se bude „dbát zásady rovnosti všech občanů před zákonem, a to bez rozdílu národnosti“, ale dovoláváním se příslušných paragrafů ze zákona na ochranu lidově demokratické republiky z 6. října 1948, č. 231 Sb., bylo možné postihovat početné skupiny obyvatelstva (např. právě německé obyvatelstvo) jak se to držitelům moci právě hodilo.⁵⁹ Staněk dále dodává, že „v tomto kontextu mělo zákonem zaručené zrovnoprávnění příslušníků menšin jako jednotlivců-občanů předem dané politické bariéry, s jejichž vymezením a zdůvodněním (markantně právě u Němců) souvisela řada specifík, manifestujících se v souhrnu životních podmínek minorit“⁶⁰.

Němci byli alespoň formálně zrovnoprávněni coby jednotliví občané, nebyla jim však zaručena žádná menšinová práva, protože nebyli uznáni jako svébytná etnická skupina.⁶¹

V letech 1948 - 1949 byly podmínky získání státního občanství zmírněny, mnoho Němců však o něj nejevilo zájem či ho dokonce odmítalo, protože: 1) nebylo zárukou navrácení zkonfiskovaného majetku, 2) chtěli vycestovat za známými do Německa, 3) znamenalo by nastoupení vojenské služby (většinou však „pouze“ do Pomocných technických praporů), 4) důležitou roli také sehrály informace, které k Němcům pronikaly ze „Západu“, že jsou stále pokládáni za německé státní příslušníky. Tím, že

⁵⁸ Tamtéž.

⁵⁹ Tamtéž, s. 76.

⁶⁰ Tamtéž, s. 76.

⁶¹ Tamtéž.

v podstatě odmítali československé státní občanství, byli tehdy považováni za potencionální nepřátele.⁶²

Jak uvádí Staněk dále: „Komunistický stát řešil tuto situaci zákonem č. 34/1953 Sb., kterým bylo kolektivně a jednorázově uděleno československé státní občanství všem Němcům, kteří o ně zatím nežádali a měli trvalé bydliště v ČSR.“⁶³ Němci, kteří do té doby o československé státní občanství sami nezažádali, měli poté státní občanství české i německé (státní občanství v SRN).⁶⁴

Roku 1953 bylo také upuštěno od původního plánu rychlé asimilace zbylého německého obyvatelstva a začalo se počítat se zachováním některých kulturních a etnických specifík německé minority (příčemž by pozvolna probíhalo vstřebávání Němců do masy pracujícího lidu). V první polovině padesátých let se do jisté míry zlepšily podmínky pro kulturní život občanů německé národnosti. Rozvíjely se zájmové umělecké kroužky, osvětová zařízení, vzdělávací útvary, tradiční lidové slavnosti a další společenské aktivity, ty však byly silně omezovány komunistickým režimem. V rozporu s komunistickými představami byla také aktivní účast řady Němců na náboženském životě.⁶⁵

Roku 1954 bylo možné založit ve školách zvláštní malé třídy s výukou německého jazyka, které však nikdy nemohly nahradit plné vzdělávání v národním (německém) jazyce. Jakékoli „náznaky samostatnějšího postupu, jak tomu bylo v případě některých uměleckých souborů a kulturních skupin,

⁶² Tamtéž.

⁶³ Tamtéž, s. 77.

⁶⁴ Tamtéž.

⁶⁵ Tamtéž, s. 126.

se označovaly za projevy „separatismu“⁶⁶, „nacionální izolace a podobně.“⁶⁷

Od začátku šedesátých let stoupal počet příslušníků německé menšiny, kteří se vystěhovali za hranice. Nejvíce lidí se vystěhovalo v letech 1968 - 1969. Počítáme-li i rodinné příslušníky Němců, kteří se v Československu nehlásili k německé národnosti, a „osoby, které opustili republiku natrvalo ilegálně (tj. pouze na turistická víza) se do SRN vystěhovalo dle západoněmeckých zdrojů celkem 48 219 osob.“⁶⁸

Počet vystěhovaných rostl převážně z těchto příčin: 1) došlo k jistému uvolnění turistických styků se Spolkovou republikou Německo a Rakouskem, 2) návštěvy rodin a známých ze Západu přinášely informace o životě „za hranicemi“, 3) další informace byly čerpány z rakouské a západoněmecké televize a rozhlasu.⁶⁹

Počet příslušníků německého etnika tedy klesal vlivem stěhování a také vlivem postupné asimilace (nedostatek alternativ k majoritní společnosti, smíšené sňatky) a současně rostla v prostředí menšiny pasivita. V souladu s ústavou z 11. července 1960 (v článku 20, odst. 1 a 2) německé obyvatelstvo nebylo považováno za etnickou skupinu, ale za jednotlivé občany německé národnosti.⁷⁰

Formální garance plného zrovnoprávnění jako svébytné etnické skupiny se německým obyvatelům ČSSR dostalo až schválením zákona 27. října 1968, č. 144 Sb. o postavení národností v Československé socialistické republice. Tento zákon formálně zajišťoval: právo na vzdělávání v německém jazyku, právo na

⁶⁶ Tamtéž, s. 203.

⁶⁷ Tamtéž, s. 203.

⁶⁸ Tamtéž, s. 147.

⁶⁹ Tamtéž.

⁷⁰ Tamtéž.

všestranný kulturní rozvoj, právo užívat (německého) jazyka v úředním styku v oblastech obývaných Němci, právo spolčovat se v národnostních kulturních společenských organizacích a právo na tisk a informace v (německém) jazyku.⁷¹

Politický vývoj po invazi vojsk Varšavské smlouvy (srpen 1968) přinesl deziluze o šancích obnovit národní život obyvatel německé národnosti. Postoj německé menšiny začal být lhostejný.⁷² „Postavení německého etnika bylo v 70. a 80. letech při všech jeho zvláštních rysech (rozptýlené osídlení, deformovaná sociální skladba, nepříznivá kvalifikační, vzdělanostní a demografická struktura, klesající zájem mladé generace o etnicky relevantní otázky a podobně) podstatně určeno celkovým charakterem této historické etapy.“⁷³

⁷¹ Tamtéž.

⁷² Tamtéž, s. 20.

⁷³ Tamtéž, s. 20.

2.5.3. Přistěhovalecká politika Spolkové republiky Německo

Přistěhovaleckou politiku SRN ovlivňovaly její historické a národní podmínky. Sebeurčení německého národa nebylo dáno čistě politicky, ale bylo dáno také krví, jazykem a kulturou. Po druhé světové válce byl německý národ rozdělen nejen do dvou zemí (Spolková republika Německo a Německá demokratická republika) a dále byl rozptýlen v podobě německých menšin v evropských státech, včetně českých zemí. Spolková republika Německo se považovala za domov všech etnických Němců, ať už právě žili kdekoliv. V tomto smyslu pak přestěhování etnických Němců do SRN, nebylo chápáno jako přistěhovalectví, nýbrž jako návrat domů.⁷⁴

V Německu se občanství nabývalo převážně na základě pokrevního původu (nikoli místa narození, tak jako například v Británii nebo Francii). Příchozí etničtí Němci tedy měli bezprostřední právo na občanství⁷⁵, zatímco pracovní migranti jiného etnického původu, kteří v zemi pobývali i několik desetiletí, či se v ní přímo narodil, takto automatický nárok na občanství neměli. „Až“ v devadesátých letech dvacátého století přestali Němci německý národ chápat etnicky a začali ho chápat občansky.⁷⁶

⁷⁴ Baršová, A.: Přistěhovalectví a liberální stát: imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2005, s. 122.

⁷⁵ Narátorů, zařazených do výzkumu, se nabytí občanství v SRN netýkalo, protože o své německé občanství z pohledu SRN nikdy nepřišli.

⁷⁶ Baršová, A.: Přistěhovalectví a liberální stát: imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2005, s. 33.

3. METODA A PROVEDENÍ VÝZKUMU

3.1. STRATEGIE VÝZKUMU

Jak bude dále uvedeno a zdůvodněno, pro výzkum jsem použila kvalitativní metodu a „kvalitativní výzkum je orientován na explorování a probíhá nejčastěji v přirozených podmínkách sociálního prostředí. Plán výzkumu má pružný charakter. To znamená, že plán výzkumu se z daného základu rozvíjí, proměňuje a přizpůsobuje podle okolností a dosud získaných výsledků.“⁷⁷

Cílem práce bylo uvedenou problematiku poznat do hloubky a nahlédnout konceptualizaci daného problému aktéry. Šlo tedy o porozumění několika případů, které byly prozkoumány velmi detailně a v přirozeném kontextu, a proto byla zvolena kvalitativní výzkumná strategie, a to metoda verbálního dotazování.

3.2. TECHNIKA SBĚRU DAT – BIOGRAFICKÝ NARATIVNÍ ROZHOVOR

Pro sběr dat byl použit biografický narativní rozhovor. Narativní rozhovor je „forma rozhovoru založená na minimálním vstupování tazatele do vyprávění [narátora]. Ten může hovořit zcela volně, tazatel jen povzbuzuje k vyprávění.“⁷⁸ Předpokládá se, že určité subjektivní významové struktury mohou být objeveny pouze při volném vyprávění, jelikož pod tíhou cíleného dotazování, pomocí konkrétních již zformulovaných otázek, se jen stěží projeví.⁷⁹

⁷⁷ Hendl, J.: Kvalitativní výzkum, Základní metody a aplikace. Praha: Portál, 2005, s. 63.

⁷⁸ Vaňková, N.: Verbální techniky dotazování, E_Úvod do společenských metod. [online]. Dostupné z [www:<http://moodle.fhs.cuni.cz/course/view.php?id=614>](http://moodle.fhs.cuni.cz/course/view.php?id=614).

⁷⁹ Hendl, J.: Kvalitativní výzkum, Základní metody a aplikace. Praha: Portál, 2005, s. 176.

Biografický narativní rozhovor je takový narativní rozhovor, ve kterém narátor hovoří o celém svém životě a nikoli jen o nějaké určité události.⁸⁰ „Tazatel by měl počítat s tím, že narátor (vědomě či podvědomě) své životní etapy určitým způsobem hierarchizuje (pokládá pro sebe za důležitější či méně významné) a této hierarchizaci přizpůsobuje i rozsah vyprávění, jež jednotlivým etapám věnuje. Rozsah i „hloubku“ vyprávění u jednotlivých životních etap může ovlivnit i to, zda je narátor vnímá při hodnocení svého života jako pozitivní či negativní, citlivé, úspěšné, kompromitující atd.“⁸¹

Narativní rozhovor „zpracoval jako metodu německý sociolog Fritz Schütze (1977)“⁸² a dále ji rozpracovala Gabriele Rosenthal (1995).⁸³

Dle Hendla rozděluje Rosenthal (1995) narativní rozhovor na dvě části: 1) Hlavní vyprávění, kdy je narátorovi položena otázka vyzývající ho k vyprávění svého života. 2) Pak následuje další dotazování k tématům, které by tazatel rád poznal hlouběji a k tématům, které narátor nezmínil.⁸⁴

Typ dotazování pomocí biografického narativního rozhovoru byl zvolen z následujících důvodů: 1) Pro výzkum bylo podstatné, jak sami narátoři svůj životní příběh subjektivně pojmenovávají, člení a hierarchizují, a proto bylo nutné vyhnout se předem daným otázkám, které by mohly tento proces ovlivnit. 2) Data, která bylo potřeba získat, se vyskytují v celém životním příběhu. Nebylo tedy možné zaměřit se na žádné

⁸⁰ Vaňková, N.: Verbální techniky dotazování, E_Úvod do společenských vědních metod. [online]. Dostupné z [www:<http://moodle.fhs.cuni.cz/course/view.php?id=614>](http://moodle.fhs.cuni.cz/course/view.php?id=614).

⁸¹ Vaněk, M.: Orální historie. [online] Dostupné z [www:<http://www.fhs.cuni.cz/ohsd/stranka/studijni%20materialy/oralni%20historie_skriptum.pdf>](http://www.fhs.cuni.cz/ohsd/stranka/studijni%20materialy/oralni%20historie_skriptum.pdf).

⁸² Hendl, J.: Kvalitativní výzkum, Základní metody a aplikace. Praha: Portál, 2005, s. 176.

⁸³ Tamtéž, s. 177.

⁸⁴ Tamtéž, s. 177.

určité období narátorova života. 3) Důležité také bylo, čemu narátor sám subjektivně přiřkládá význam, když uvažuje nad tím, jaké to je být či nebýt příslušníkem menšiny. A jakým způsobem přirozeně popisuje své prožívání této situace. 4) Dalším důvodem, proč byla zvolena tato výzkumná strategie, je v neposlední řadě fakt, že své narátory osobně znám a vím, že mají k vyprávění pozitivní vztah, a nebyl tedy problém tuto metodu aplikovat.

3.3. VYBRANÝ VZOREK

Pro výzkum byla zvolena německá rodina, která po roce 1945 nebyla zařazena do odsunu. Tedy žila v rámci české většiny po druhé světové válce více jak dvě desetky let. Poté se její část (tři sourozenci) vystěhovali do Německa a postupně se integrovali do tamní společnosti. Jedná se tedy o skupinu tří sourozenců německé národnosti, kteří se narodili přibližně koncem druhé světové války na Šumavě (dva bratry a jednu sestru). Do svých dospělých let žili jako příslušníci německé menšiny v Čechách a poté se vystěhovali do Bavorska, kde se opět museli vyrovnávat s pocitem, že jsou „jiní“. Přestože jsou již v pokročilejším věku, byla jsem si jistá, že jsou duševně svěží. Často i během osobních rozhovorů vyprávějí své vzpomínky a zážitky, věděla jsme tedy, že jsou vhodní pro zvolenou techniku sběru dat.

3.4. PRŮBĚH ROZHOVORŮ

Narátoři v době výzkumu žili v Německu. Pro jejich pohodlí a pro samotné uskutečnění výzkumu jsem se za nimi vypravila já (tazatel). Odjela jsem 10. března 2012. Datum odjezdu jsem neplánovala a počítala jsem s tím, že zůstanu tak dlouho, jak si výzkum vyžádá. Den po mém příjezdu jsem se sešla se svými narátory, abychom se domluvili na místě a času jednotlivých

rozhovorů. Narátoři byli již předem informováni o povaze výzkumu.

Rozhovory probíhaly odděleně, abych zajistila, že se narátoři v průběhu svých vyprávění nebudou ovlivňovat. Po předešlé domluvě jsem přišla přímo k jednotlivým narátorům domů, kde jsme měli dostatek času a prostoru k nahrání jejich vyprávění. Narátoři byli velice vstřícní a neváhali mi sdělit i citlivé, místy až bolestné informace o svém životě.

Rozhovory jsem uskutečnila v českém jazyce. Všichni narátoři mluví česky plynule a bez obtíží. Mimoto jsou zvyklí se mnou hovořit zásadně česky a komunikace v německém jazyce by zbytečně navozovala kuriózní atmosféru, která by pro rozhovor nebyla žádoucí. Ze stejného důvodu jsem se při rozhovoru přidržela zavedeného tykání.

Podle výše zmíněné techniky sběru dat jsem svým narátorům položila následující „otázku“: *Prosím, popiš mi svůj život. To jak jsi žil s lidmi kolem sebe.* Dále jsem je nechala v klidu vyprávět. V případě, že se narátor na delší dobu odmlčel a bylo patrné, že například v návalu vzpomínek nevěděl, kde znovu navázat, pomohla jsem mu zopakováním jeho předešlého vyprávění. V žádném případě jsem své narátory nepřerušovala. Po celou dobu rozhovoru jsem se snažila neverbálně, a pokud situace dovolila i verbálně dávat najevo, že mě velmi zajímá, co mi dotyčný vypráví.

Poté, co narátor skončil se svým vyprávěním, položila jsem mu další doplňující otázky, týkající se témat, která mě zajímají nebo nebyla dostatečně objasněna. Popřípadě témat, která se v průběhu vyprávění objevila a považovala jsem je za přínosná pro výzkum.

Pro případ, že bych při zpracovávání dat zjistila, že by bylo třeba některé momenty ve vyprávění ještě dále rozvinout, zeptala jsem se svých narátorů, zda bych je mohla znovu kontaktovat. Za poskytnuté rozhovory jsem svým narátorům pochopitelně poděkovala.

3.5. ANALYTICKÉ POSTUPY

Rozhovory byly nahrávány pomocí záznamníku zvuku na mém notebooku, který má vysokou kapacitu baterie, což bylo podstatné pro časovou náročnost rozhovoru. Všechny nahrávky byly doslova a bez stylistických úprav přepsány do textové podoby. Byla jsem si vědoma, že již samotné nahrávání zvuku je určitou redukcí sdělených informací, protože nezaznamenává výraz obličeje, gesta a podobně. Další redukcí byla následná transkripce zvukové stopy do textové podoby. Proto jsem použila komentovanou transkripci a doplnila ji o poznámky o momentálním rozpoložení vypravěče a průběhu rozhovoru.

V kvalitativním výzkumu je analýza součástí sběru dat.⁸⁵ V případě tohoto výzkumu jsem data analyzovala již v průběhu a po první, hlavní části rozhovorů, abych se dále mohla na další data doptat.

Přepsaná data jsem pozorně četla a rozčleňovala je na určité segmenty, tzv. jednotky analýzy⁸⁶. V nich jsem objevovala určité kódy, témata, skrze něž narátoři konceptualizují své postavení cizince. Vše jsem si pečlivě označovala a zapisovala vedle přepsaného textu a vedla jsem si codebook. Mezi kódy jsem hledala pravidelnosti, konfigurace a vztahy⁸⁷ a viděla

⁸⁵ Hendl, J.: Kvalitativní výzkum, Základní metody a aplikace. Praha: Portál, 2005, s. 223.

⁸⁶ Heřmanský, M.: Kvalitativní analýza dat, E_Úvod do společenských metod. [online]. Dostupné z [www:<http://moodle.fhs.cuni.cz/course/view.php?id=614>](http://moodle.fhs.cuni.cz/course/view.php?id=614).

⁸⁷ Hendl, J.: Kvalitativní výzkum, Základní metody a aplikace. Praha: Portál, 2005, s. 223.

data v nových kontextech.⁸⁸ Tyto postřehy jsem zaznamenávala ve formě poznámek a zapisovala je tak, aby jejich třídění a prohledávání bylo co nejsnazší.⁸⁹ Cílem bylo vytvořit kategorie, které přispěly k zodpovězení výzkumné otázky (hypotézy).

Interpretaci dat jsem doplnila „plnými citacemi částí interview“⁹⁰. Text jsem nijak neupravovala a ponechala jej v autentické podobě, tak jak jej narátoři vyprávěli.

3.6. HODNOCENÍ KVALITY ZÍSKANÝCH DAT

Samotná metoda využití narace s sebou nesla určitá kritická místa. Jednak jsem nesměla opomenout, že příběhy, které mi byly sděleny, jsou do jisté míry vázány na situaci, ve které byly vypravovány.⁹¹ Já coby tazatel, jsem v příbuzenském vztahu s narátory, což mohlo přinášet klady i zápory. Za klad považuji snadné vytvoření otevřené a důvěrné atmosféry při rozhovoru. Záporná byla možnost, že by mi narátoři některé informace nevysvětlovali, protože by mohli předpokládat, že je již znám. V tomto případě jsem se na tyto detaily doptala následně.

Metoda narativního rozhovoru byla časově náročná a bylo tedy nutné, abych na rozhovory byla dobře připravená a dokázala jsem po celou dobu vyprávění udržet pozornost a adekvátně reagovat.

Kritici narativních postupů se často zmiňují o tom, že příběh nelze z paměti jednoduše vyčíst. Je důležité odlišovat

⁸⁸ Konopásek, Z.: Co si počít s počítačem v kvalitativním výzkumu, E_Úvod do společenskovedních metod. [online]. Dostupné z [www:<http://moodle.fhs.cuni.cz/course/view.php?id=614>](http://moodle.fhs.cuni.cz/course/view.php?id=614).

⁸⁹ Hendl, J.: Kvalitativní výzkum, Základní metody a aplikace. Praha: Portál, 2005, s. 229.

⁹⁰ Tamtéž, s. 223.

⁹¹ Tamtéž.

prožitou událost od její zpětné interpretace při vyprávění.⁹² V tomto výzkumu mi však nešlo o to zjistit, jak přesně se události staly, chtěla jsem naopak zjistit, jak jsou tyto události interpretovány a konceptualizovány vypravěči.

3.7. ETICKÉ OTÁZKY VÝZKUMU

Získala jsem velice osobní informace, a proto považuji za na nejvyšší důležité, že jsem uskutečnila celý sběr dat ohleduplně a citlivě. Celý projekt proběhl dle zákona č.101/2000 Sb. o ochraně osobních údajů.

Narátorům jsem vysvětlila, pro jaký účel byla data sbírána a analyzována, a požádala jsem je o podepsání informovaného souhlasu. Ujistila jsem je, že jejich osobní údaje i údaje, které by se mohly nějak osobně týkat dalších osob, budou uchovávány a zpracovávány s nejvyšší opatrností a ve finální práci budou zcela anonymizovány.

Dále nepředpokládám, že by narátoři mohli být přes náš příbuzenský vztah identifikováni, protože se jedná o příbuzné vzdálené.

⁹² Fischer-Rosenthal, W., Rosenthal, G.: Analýza narativně-biografických rozhovorů. Vyprávění a sdílená zkušenost. Biograf. [online]. Dostupné z [www:<http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=v2402>](http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=v2402).

4. HYPOTÉZA

Příslušnost k německé etnické menšině se stává diskreditujícím atributem, protože majoritní česká společnost chová vůči této etnické menšině předsudky, které si vytvořila v kontextu⁹³ výše zmíněných historických událostí.

V kontextu teoretických východisek a životních příběhů sledovaných narátorů byla formulována následující hypotéza:

Narátoři ze sledované německé rodiny z Čech budou konceptualizovat sebe sama (popřípadě svou rodinu) v situaci stigmatizovaného v kontextu výše zmíněných společensko-politických poměrů z důvodu své příslušnosti k německé etnické menšině v Čechách, která je stavěla do pozice nežádoucího.

⁹³ Zdůrazňuji „v kontextu“, protože v žádném případě nepředpokládám, že by vždy všichni byli naprosto přesně a objektivně informováni.

5. ANALÝZA BIOGRAFICKÝCH NARATIVNÍCH ROZHOVORŮ

5.1. PERSPEKTIVA JEDNOTLIVÝCH NARÁTORŮ

Životní příběhy narátorů nezačínají ve stejném období. Liší se tedy i záběr a pohled na jednotlivá období. Zatímco narátorka Inna, která se narodila v roce 1938, periodizuje svůj život v kontextu všech období, její mladší bratři (1943, 1948) se vztahují k druhému či dokonce až ke třetímu období.

Rozdíl také spočívá v reflexi jednotlivých period, v akcentech na různé oblasti života a prožívanou realitu. V tomto směru hraje roli životní cyklus narátorů. Zejména období dětství, které je v „naší kultuře“ vždy primárně spojované s diskursem klidu, hry a štěstí, se promítá do témat konceptualizovaných pro daná období. To znamená, že bratři nevidí druhé a třetí období pouze vyhroceně, ale přisuzují mu i pozitivní sociální přijetí (viz níže).⁹⁴

V důsledku výše zmíněného se pak rodinný příběh stává mnohvrstevnatý. Pokusím se tyto dimenze vztáhnout ke konstruovanému životnímu příběhu, který se stane východiskem pro porozumění analýzy pozice narátorů v sociálním prostoru.

⁹⁴ Také stereotypní genderové konstrukty jistě ovlivňovaly perspektivu jednotlivých narátorů (dva muži, jedna žena). Výzkum se však snaží odhalit spíše společné rysy těchto perspektiv a proto zde na rozdílné pohlaví nebyl brán zřetel.

5.2. RODINNÝ PŘÍBĚH

Na začátku cesty k pochopení toho, jak tito původem čeští Němci nahlížejí, tematizují a vzpomínají na svůj život, byly v jejich autentických výpovědích hledány mezníky. Mezníky, které pomyslně oddělují jednotlivá období jejich života. Na první pohled by se mohlo zdát, že těmito mezníky periodizace byly historické události, které ovlivnily postavení německé menšiny v českých zemích jako takové (viz kapitola „Kontext společensko-politických poměrů“). Ukázalo se však, že tomu vždy tak nebylo a že se jedná spíše o události, které vymezují časové úseky, ve kterých se dle narátorů nějakým způsobem, pozměnilo jejich postavení mezi lidmi. Podstatné je zde především to, jak se narátoři cítili mezi ostatními lidmi, za co si mysleli, že je považují druzí a co cítili, že si o nich tito druzí myslí, v čem spatřovali příčiny neshod a jaká byla jejich pozice v sociálním prostoru. Tyto mezníky pochopitelně závisí na jejich individuálním osobním příběhu a nemohou se tedy vždy plně místně či časově shodovat. Jedná se však o sourozence s životním osudem do jisté míry podobným, a proto v jejich příbězích lze některé společné mezníky nalézt. Tyto mezníky oddělují jednotlivá období, která budou dále analyzována.

Jména narátorů, dalších osob, menších měst a obcí jsou z hlediska etiky výzkumu anonymizovány.

5.2.1. Dětství v severních Čechách (1938 – 1945)

Období, které zde bude uváděno jako „první období“, je vymezeno pouze Innou, protože je ze sourozenců nejstarší (narozena 1938) a její vzpomínky tedy sahají hlouběji do minulosti rodiny. Narátorka se k tomuto období vztahuje ve svých vzpomínkách a líčí ho jako ještě relativně klidnější dobu, kdy rodina žila v severních Čechách.

Narátor Paul (jako druhý nejstarší) se v té době narodil (1943), ovšem vzpomínkami na toto období nedisponuje, a tak, ač o bývalém bydlišti rodiny ví, se k tomuto období vztahoval pouze tehdy, když vyprávěl, jak žila rodina později opět v severních Čechách.

Paul: „[Jako zaměstnanci stavebního podniku] opravovali jsme asi sto oken přesně v tom mlejně, kde já jsem se vlastně narodil. To pro mě byl takovej zvláštní pocit.“

Narátor Valter v této době ještě nežil.

Rodinu tehdy tvořila matka, otec a babička (matky matka) a tři děti (Inna, Paul a jejich sestra⁹⁵). Otec byl učitelem, matka vyučená švadlena a dle vyprávění pocházela z bohaté rodiny. V daném období působil otec v armádě, služebně mimo domov. Děti žily se svou matkou a babičkou. Otec rodinu pouze navštěvoval. Rodina bydlela v menší obci Rousnice. Sousedy rodiny tvořili převážně Němci, jednalo se o německou jazykovou oblast.

Vzpomínky Inny na toto období končí roku 1945, kdy se druhá světová válka blížila ke konci a rodina se přestěhovala na Šumavu. Narátorka Inna přestěhování na Šumavu nepovažovala za odsun⁹⁶, dle jejích slov šlo o evakuaci matek s dětmi. Matka narátorky volila mezi odchodem do Německa a přestěhováním rodiny na Šumavu ke svému bratrovi. Zvolila tehdy druhou možnost a rodina (matka, babička, Inna, sestra a Paul) se tedy přestěhovala. Inna toto stěhování vysvětluje takto:

Inna: „V roce čtyřicet pět, když se válka chystala ke konci, tak v lednu čtyřicet pět začali evakuovat maminky s dětma a dali volbu, že kdo má příbuzný na Šumavě, tak ty by mohli jít na Šumavu, a ty co maj příbuzný nebo známý v Německu, tak mohli jít, evakuovat se

⁹⁵ Sestra se narodila v roce 1942. Jako jediná ze sourozenců měla jiný životní příběh, který determinoval sociální prostor, v němž žila. Neodešla z ČSR do Německa. Z toho důvodu nebyla do výzkumu zařazena.

⁹⁶ Viz kapitola „Kontext společensko-politických poměrů“.

do Německa. To nebyl ještě odsun, to bylo evakuování, protože se myslelo, že se zase vrátíme do Rousnice, až bude po válce. Mně bylo sedm let, takže si to docela dobře pamatuju a ještě jsme schovávali věci a všechno, protože jsme mysleli, že se přece vrátíme. A tak jsme vlakem z Liberce na Šumavu potřebovali tři neděle, protože maminka ta měla strejdu na Šumavě, protože její tatínek pocházel ze Šumavy, můj dědeček. A tím pádem se rozhodla pro Šumavu a ne pro Německo."

Inna stěhování na Šumavu popisuje jako mezník, jenž odděluje „hezké dětství“ od „žádného dětství“:

Inna: „To bylo už to mládí. Já jsem měla vlastně mládí jen do sedmi let. To bylo všechno konec.“

Historickou událostí, která souvisí s tímto mezníkem a která vlastní stěhování vyvolala, je konec druhé světové války (1945).

5.2.2. Dětství na Šumavě (1945 – 1953)

Dětství na Šumavě je „druhým obdobím“ v periodizaci. Narátoři jej vymezují jako životní úsek začínající přestěhováním na Šumavu (1945) k německým příbuzným do Muří, opět do německé jazykové oblasti. Narátorce Inně bylo v té době sedm let, narátorovi Paulovi dva roky. Po skončení války se rodina sloučila, byla vyloučena z odsunu a dostala přidělen dům mimo obec - na samotě. V roce 1945 začala Inna chodit do české školy. Rodina se pak stala součástí sekty. Tento fakt dle narátorky Inny vyvrcholil odchodem otce do Rakouska.

Inna: „Tatínek pak poznal učitele muziky. Všude se říkalo, že existují lidi, který maj takovej ten sedmej smysl. A ten profesor tý muziky, jako asi ho měl. S tátou založili takovou sektu. To byl začátek naší zkázy. Ono už takhle to bylo dost tragický, ale úplně fanaticky se tatínek s tím profesorem do toho ponořili. Oni mluvili s duchama a volali a chtěli změnit celou zem.“

Kvůli sektářským záležitostem a strachu před uvězněním za tuto činnost na českém území odešel jejich otec s matčíným svolením do Rakouska (a později do Německa). Na otce si tedy vzpomíná pouze narátorka Inna, ze vzpomínek obou bratrů vyplývá, že znají otce až na krátká výjimečná neosobní setkání pouze z vyprávění. Matka se stala hlavním živitelem rodiny, začala šít.

Dům, kde rodina krátce žila i s otcem, však patřil mezi domy, jež byly přidělovány národním výborem a osídlovací komisí osídlencům. Proto se rodina musela přestěhovat po druhé, a to do menšího domu v obci Tenešov, nedaleko místního hřiště. Do tohoto domu se rodina přestěhovala již bez otce. Otec je zde ale tajně navštěvoval, přecházel dosud průchozí státní hranicí. Z hlediska sociální a etnické skladby v obci žili Češi, rumunští Slováci⁹⁷ a několik německých rodin.

Narátoři dále vzpomínají, že po třetí se rodina stěhovala do malého bytu v centru Tenešova. Jejich původní dům chtělo město využívat ke sportovním účelům a Paul také poznamenává, že svou roli v tomto stěhování sehrál i otcův ilegální odchod ze země, jenž způsobil potřebu města mít rodinu pod dohledem.

V Tenešově začal Paul chodit do školy, životní styl rodiny do značné míry ovlivňovala náboženská praxe babičky.

Za konec druhého období je narátory jednoznačně považováno uvěznění matky. Matka tehdy důvěřovala svému muži, a tak se zapletla do špionážní činnosti tamějšího faráře, jak popisuje narátorka Inna.

Inna: „Ten farář z Říma odešel, věděl o tátovi a tak se s ním setkal a táta udělal hrozně velkou chybu, že dovolil tomu faráři se obrátit na maminku, až se vrátí. A že ona mu bude dělat jako takovou spojku,

⁹⁷ Heroldová, I.: Reemigrace ze SSSR, Francie a Rumunska. 1. část. In Češi v cizině, 7. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1993.

kam všude půjde. Na hranicích toho faráře viděli a hned ho nezavřeli. Oni ho tři neděle pozorovali, co bude v těch Čechách dělat. A tím pádem šel asi k dvaceti pěti lidem a až potom ho zavřeli a tím zavřeli i těch dvacet pět lidí a i moji maminku.“

Uvěznění matky je považováno za mezník, který opět změnil jejich životní situaci.

Paul: „Uvědomil jsem si až někdy v šest hodin ráno. Mámu odvedli do tatraplánu a odvezli ji. To byl vlastně konec, pak jsme mámu neviděli. Pak ji odsoudili na osm let. Bylo asi dvanáct obviněných. Mámu odsoudili za velezradu, za takzvanou velezradu. Pak jsme už byly vlastně děti od těch, co mámu maj zavřenou.“

5.2.3. Matka ve výkonu trestu odnětí svobody (1953 – 1957)

„Třetí období“ tedy bylo započato uvězněním matky (1953). Následovala tíživá finanční situace kvůli její ztrátě v roli hlavního živitele rodiny. O fungování rodiny se starala babička a Inna, které bylo z politických důvodů znemožněno nastoupit na střední školu a která byla nucena se ve svých patnácti letech finančně postarat o rodinu. Nezletilé děti byly odkázané na pomoc své sestry a babičky.

Narátorka Inna se pohybovala v pracovním kolektivu, Paul ve školním kolektivu. Valter po uvěznění matky trávil čas převážně s babičkou, po roce (1954) pak nastoupil do školy a i on již uvádí vzpomínky na kolektiv vrstevníků.

Narátoři v tomto období zdůrazňují událost, která mohla způsobit další rozklad rodiny. Rodina již byla bez kontaktu s otcem, jenž odešel do Rakouska, a i bez většího kontaktu s matkou, která byla vězněna. Děti (narátorka) měly být dány do dětských domovů.

Inna: „Tak zařídili soud v Kostelnici, tam přivezli z Prahy maminku taky. Nás všechny tam pozvali k tomu soudu. Já jsem měla štěstí, že můj vedoucí a ředitel tam taky přišli a ty se mě hodně zastali.“

Řekli, že já to stačím. Každý by šel jinam podle stáří. A tak říkali, že nám pomáhají, že brambory nám zaplatili nebo občas piliny. A soud jsme vyhráli.”

Inna finančně zajišťovala rodinu. Roku 1956 se vdala za Němce a počala svého syna. Její muž byl vyučený zámečnickem, ovšem živil se hudbou. V šestém měsíci těhotenství jí bylo vyhrožováno uvězněním. Státní bezpečnost jí slíbila, že když splní jejich požadavky, propustí její matku z vězení, a tak ji donutila pod falešným jménem odjet do NDR.

Inna: „Musela jsem, jinak by mě zavřeli. A tak jsem se s tatínkem sešla a měla jsem mu i říct, že jsem v jiném stavu. Ale já jsem to nedokázala. Ale on přece řekl, že jim něco pošle. Tak se to dalo pod náplast zprávu, něco mi dal do rtěnky, aby zkrátka maminku pustili domů. Poslal informace, jenže on byl takovej, že ty informace projednal tady s Němcema. Byly to takový informace, který nikomu jako moc neškodily. A zase jsem měla strach. A tak jsem přijela zpátky. Oni sice, že je to dobrý a že tedy mamku pustí domů, ale ne úplně, jako že když zase něco to, tak musí zpátky.”

Matce tedy po čtyřletém věznění přerušili trest a vrátila se k rodině (narátoři uvádějí, že později dostala milost od prezidenta, více však tuto událost nspecifikují). Mezníkem je propuštění matky, která se opět mohla ujmout péče o rodinu. Paul uvádí, že znovu začal pocítovat matku v roli záštity:

Paul: „Já jsem se měl učit papírářem. Máma zrovna přišla z kriminálu a ihned šla na pracovní úřad a řekla, že Paul nesmí, protože je na plíce nemocný a v papíře je chemie. A to nejde.”

5.2.4. Matka zpět s rodinou na Šumavě (1957 – 1960)

Následující kratší „čtvrté období“ nastává návratem nemocné matky z vězení. Matka se po zotavení opět ujala role živitele rodiny, ovšem finanční situace rodiny zůstávala nadále tíživá. Inna již bydlela ve vlastní domácnosti se svým mužem a synem.

Paul se téhož roku, kdy se vrátila jeho matka, vyučil zámečníkem. Po třech letech se matka rozhodla ze Šumavy odejít.

Paul: „V šedesátém roce jsem se vyučil úspěšně v Budějovicích a netrvalo dlouho a máma se rozhodla, že se budeme stěhovat zase do našeho původu do Liberecka. Jelikož tam [na Šumavě] se na ní pořád ukazovalo prstem, že ta byla zavřená a i na nás děti.“

Narátorka Inna zůstala na Šumavě se svým mužem a dětmi a její bratři se tedy s matkou přestěhovali do severních Čech.

Mezníkem je stěhování do severních Čech.

Paul: „Šumava je pro mě, jako u každého člověka, dětství a mládí. Tam znám každé kámen. Kdežto Liberecko to už byly starosti a práce. To už jsem se oženil, pracoval. Ale Tenešov, jižní Čechy, to bylo pro mě takový, no chápeš.“

5.2.5. Dospělost v Čechách (1960 – 1968, 1969 či 1970)

Toto období se u narátorů liší. Nejprve k narátorům Paulovi a Valterovi. Do Rousnice se vrátili, protože matka doufala, že zde budou moci začít nový život. Rodina bydlela v domě na samotě. Paul zde vstoupil do zaměstnání, oženil se s Češkou a téhož roku se jim narodila dcera. Paul poté plnil povinnou vojenskou službu. Po návratu k rodině se Paulovi narodil syn.

Valter chodil v severních Čechách ještě dva roky na základní školu a poté odešel na internát do Středoboří, kde se vyučil elektrikářem. Ke konci tohoto období nastoupil povinnou vojenskou službu, z které byl roku 1968 propuštěn.

Inna se znovu musela vypořádávat se špatnou finanční situací. Pod tíhou okolností byla půl roku léčena v psychiatrické léčebně.

Inna: „A pak jsem se nervově zhroutila a odvezli mě na psychiatrii, kde mě léčili i elektrickým šokem, a to bylo zkrátka hrozný.“

V roce 1968 se narátorka Inna spolu se svým mužem a dvěma syny po řadě neúspěšných pokusů o legální cestu ilegálně vystěhovala do SRN. V srpnu roku 1969 se se svou rodinou legálně vystěhoval Paul. A v lednu 1970 pak i narátor Valter s matkou. A rodina se tak opět sešla v Německu.

Rodina chtěla ČSR opustit v podstatě už po odchodu otce, politická situace to však umožnila až později. Invaze vojsk Varšavské smlouvy do ČSSR (21. srpna 1968) pak byla podnětem k posílení snah o vystěhování. Historická událost se zde tedy kryje s uvedeným mezníkem.

Paul: „Všude stáli Rusové. No dostali jsme se do Prýlendu. Ale od té doby už v nás byla jen pořád myšlenka pryč, pryč vystěhovat se.“

5.2.6. Emigrace a první měsíce ve Spolkové republice Německo (od 1968, 1969 či 1970)

Emigrace neprobíhala u všech narátorů stejně a ve stejnou dobu. Inna využila toho, že manžel měl turistické vízum do Itálie a ona a děti do Rakouska. Vše uskutečnili tajně, informovali pouze svou rodinu a dva přátele. V Rakousku Inninu rodinu přijali manželovi přátelé. Ukázalo se však, že pro rodinu bude výhodnější, když přesídlí do Spolkové republiky Německo (dále SRN). Zde Inna zkontaktovala svého otce a její rodině bylo tak umožněno zůstat v Bavorsku. Inna měla v té době dva syny (dvanáct a deset let).

Paul byl v době invaze vojsk Varšavské smlouvy se svou ženou na návštěvě své tety (nespecifikoval o jakou tetu se jedná) v SRN. Zde si definitivně uvědomili, že již v Čechách žít nechtějí. Roku 1969 jim bylo uděleno povolení a oni se

vystěhovali. V Čechách zůstal Valter se svou matkou, také oni získali povolení (roku 1970) a hned se vystěhovali.

Valter: „My jsme pořád ještě čekali na vízum z Německa. Pak jsme jeli na ten francouzské konzulát a tam nám řekli, že maminka už zažádala o vystěhování v roce čtyřicet pět nebo v roce čtyřicet šest, já nevím, a to platilo ještě od tenkrát. A my jsme čekali a čekali, že dostaneme nový, a takže jsme se vlastně mohli vystěhovat o hodně dřív. Jsme se mohli vystěhovat, hned jak jsme dostali v červenci to povolení, ale nevěděli jsme to. Říkali jsme si, že čím rychleji tím lepší ne, aby se ještě zase něco stalo a oni nás nepustili. Takže po Vánocích mezi svátkama a Silvestrem jsme se vystěhovali z Prýlendu.“

První měsíce v SRN se velmi liší od následujících let života v Německu. Narátoři byli nejprve umístěni do internačních táborů pro imigranty v Norimberku. Postupně se rozhodovalo, kde v Německu jim bude umožněno žít. Jelikož jejich otec žil v Bavorsku, směli se i oni do Bavorska nastěhovat. Všichni sourozenci se nastěhovali do bavorského města Geret.

5.2.7. Život v městě Geret až do března 2012⁹⁸

Narátoři tedy začali žít v Geretu jednak mezi starousedlickými Němci, jednak mezi Němci, kteří byli odsunutí z ČSR po roce 1945, ale také mezi mnoha československými, polskými a maďarskými imigranty z let následujících (národnosti, které jmenoval narátor Paul).

Jedná se o „období sedmé“, které je co do počtu roků nejdelší. Ovšem narátoři ho takto sami vymezili, jelikož již další dělení například podle seznámení s budoucí manželkou⁹⁹ (u Valtera, který svou životní partnerku poznal až v Německu), narození dětí či odchodu do důchodového věku ze své podstaty jejich pozici ve společnosti nezměnila.

⁹⁸ Datum konání výzkumu.

⁹⁹ Platí pouze pro narátora Valtera, který se jako jediný oženil až v Německu. Jeho ženou se stala Němka, která původně žila v ČSR v oblasti Sokolovska.

V těchto vymezených obdobích lze předpokládat určité změny pozice v sociálním prostoru a s těmito změnami související změny v sebereflexi vlastního postavení narátorů ve společnosti. V následující kapitole bude sledováno, jak se narátoři k těmto obdobím vztahují, jak vidí a hodnotí společenské klima, které je v dané době obklopovalo, jakými kategoriemi charakterizují své místo ve společnosti, tedy do jaké míry se cítí být integrováni či naopak marginalizováni. Dále pak o jakých sociálních oblastech uvažují, když svoje místo ve společnosti hodnotí. Také bude sledováno, kdo je podle jejich názoru přijímal/přijímá a naopak, kde jsou jim stavěny či kde pocítují bariéry, jež limitují/limitovaly jejich sociální přijetí.

5.3. STIGMATIZACE A ATRIBUTY EXKLUZE REFLEKTOVANÉ SLEDOVANÝMI NARÁTOŘI

Na základě získaných narativů bylo cílem zjistit, jak tito čeští Němci reflektují své postavení v sociálních kontextech, do nichž se v průběhu života dostávali. V předchozí kapitole bylo formulováno sedm období, které ve své podstatě vymezují referenční rámce sociální reality, v nichž refleктоvali narátoři svoji pozici ve společnosti.

Z hlediska zaměření práce byla vyslovena explicitní hypotéza, že pozici ve společnosti určovala jejich etnicita, tedy že motivem stigmatizace je příslušnost k německé národnosti. V rámci výzkumu se však ukázalo, že příčiny stigmatizace sledovaných narátorů nejsou ukotveny vždy a pouze v etnicitě a míře její reflexe. Ukázala se celá paleta atributů, jež měly potenciál stigmatizovat své nositele. Relevance jednotlivých atributů se pak vázala na sociální (potažmo politický) kontext doby.

Jak už bylo výše řečeno, narátoři periodizovali rodinný příběh do sedmi období. V rámci nich si uvědomovali, že jejich postavení ve společnosti se změnilo, a to jednak v důsledku politických změn, a jednak v důsledku životních podmínek rodiny. V tomto smyslu každé období nese svá specifika sociálního umístování sebe sama v sociální realitě, respektive uvědomování si absence či přítomnosti stigmatu, tedy pozice sociálně vylučovaného.

5.3.1. Dětství v severních Čechách

Toto období, jak již bylo uvedeno výše, je vymezeno pouze pro narátorku Innu. Inna ve svém vyprávění nekonceptualizuje žádné obsahy, které by odkazovaly na pocity stigmatizace. Naopak považuje tuto dobu za šťastnou.

Inna: „Měla jsem do těch šesti sedmi docela pěkný dětství, i když tatínek byl ve válce, maminka se o nás starala. V roce čtyřicet dva se mi narodila sestra, v roce čtyřicet tři bratr. A tatínek někdy přijel na návštěvu, to bylo moc pěkný, když ho pustili.“

Důvod, proč Inna nespojuje první období s pocitem sociálního vyloučení, vyplývá ze skutečnosti, že v tomto období prožívala své dětství.

Stejně významný je ovšem i kontext životních podmínek v severních Čechách. V této době narátorka žila v sociálně konsolidovaných poměrech lokálně stabilizovaného obyvatelstva v etnicky homogenní oblasti. Její přítomnost a přítomnost její rodiny v sociálním prostoru je odvozována od kontinuity jejich usídlení v oblasti. Narátorka nemusela svou pozici konfrontovat s jinými referenčními skupinami, které by zpochybňovaly z jakéhokoli důvodu její sociální relevanci. Neexistovaly žádné atributy stigmatizace.

5.3.2. Dětství na Šumavě

Situace rodiny se ale mění v důsledku změny sociálního prostoru, která nastává v roce 1945, kdy se matka rozhodla přestěhovat na Šumavu do domu svého bratra. Změna sociálního prostoru se opět promítla převážně v naracích Inny, která hovořila o sociálním nepřijetí rodiny v rámci lokální společnosti. Přitom o sociální exkluzi uvažuje na různých úrovních sociálních vazeb.

5.3.2.1. Chudoba

V první řadě, a možná nejcitlivěji, vnímá odmítnutí v rámci rodiny. Matka upřednostnila možnost přestěhovat se na Šumavu ke svým příbuzným před odchodem do Německa, protože nechtěla, aby byla její rodina sociálně vyloučena. Narátorka Inna však sociální realitu, do které je matka přivedla, reflektuje právě jako situaci sociálního vyloučení.

Inna: „Nejškaredější potom bylo, když jsme se potom na tu Šumavu dostali, že jsme nebyli přijati tak, jak to maminka čekala.“

Důvodem byla podle narátorky ekonomická a sociální distance:

Inna: „Oni to byli strašně bohatý sedláci, ale oni nám to dávali tak najevo, že jsme jako ta sebranka nebo tak.“

Inna si tento ostrakismus uvědomuje jednak prostorovým oddělením od příbuzných:

Inna: „A dali nás do takového sklepa bydlet. Jako sklepní místnost to byla a tam jsi spala na slavnících, všichni v jedné místnosti.“

A jednak necitlivostí k dětem:

Inna: „Bratrovi byly dva roky, sestře tři roky a mně sedm. Tenkrát nám málo dali i jíst. To si taky i pamatuju, že jsme k nim nahoru lezli po žebříku. A když jsem vylezla nahoru tak oni tam měli i šunku

a honem to schovali pod stůl. A my jsme dostali jenom pár brambor třeba.”

Očekávání nebyla naplněna, rodina na Šumavě je tedy nepřijala. Velké naděje matky najít kolektiv a prostředí, kam bude její rodina patřit, se nenaplnily.

Na nepřijetí ze strany rodinných příslušníků na Šumavě si vzpomíná pouze narátorka Inna, zřejmě proto, že je ze všech sourozenců nejstarší.

Atributem stigmatizace se na základě analýzy narace stává sociální a ekonomické možnosti rodiny, tedy vlastně chudoba. Inna tedy tematizuje chudobu rodiny jako problém, který determinuje její postavení ve společnosti.

V období, kdy Inna hovořila o ostrakizaci ze strany bohatých příbuzných, však nezmiňovala žádnou ostrakizaci ze strany lokální společnosti. Ta přichází až v důsledku výměny obyvatelstva v pohraničí českých zemí (odsunem). Nyní v kontextu lokální společnosti narátorka tematizuje další atributy, které zhoršují jejich postavení v sociálním prostoru.

5.3.2.2. Nedokonalá znalost českého jazyka

Jako problém se náhle ukazuje neznalost či nedokonalá znalost českého jazyka. Zatímco v německy mluvícím prostředí jazyk nepřinášel žádná omezení, po výměně obyvatelstva je ovšem ztráta komunikačního nástroje chápána jako problém. Narátorka si uvědomuje výhodu, kterou s sebou přinášela znalost českého jazyka. Implicitně tak ukazuje, že neznalost češtiny považuje za potencionální stigma.

Inna: „Ale byli jsme antifašisti, tím že táta uměl tu češtinu, tak jsme nemuseli na ten odsun.“

Stejně tak si uvědomovala hendikep, který neznalost jazyka podmiňovala. Inna mluvila o znalosti češtiny takto:

Inna: „Měla jsem potíže, protože jsem [ve škole] neuměla česky. Doma se mluvilo jenom německy, protože babička neuměla taky česky. Maminka uměla, protože měla ve škole češtinu. Já jsem začala v Muří tu první třídu. Ale tím pádem, že jsem neuměla řeč, tak jsem to měla dost těžký. Děti mi tam třeba říkaly něco česky a já jsem jim nerozuměla a tak se mi i smály kolikrát. Ale dost rychle jsem se pak naučila.“

Říká, že se snadno naučila česky. Vypořádání se s tímto stigmatizujícím atributem pro ni proběhlo rychle a nepovažuje ho dále za stigma či bariéru pro vztahy s vrstevníky ve škole. Obdobná byla i situace narátora Paula.

Paul: „Když jsem šel do školy tak ani nevím přesně, jestli jsem uměl česky. Ale jelikož náš táta ovládat češtinu, byl učitel, myslím, že jsme zas tak velké problémy neměli, aspoň si žádný nevybavuju.“

Valter také považuje neznalost jazyka za bariéru ve vztahu k vrstevníkům ve škole.

Valter: „A já jsem vyrůstal až do první třídy jen s babičkou, takže jsem se taky bál, že ani moc tu češtinu moc neumím, protože babička česky neuměla vůbec.“

A i on tuto bariéru bez problémů překonal a tohoto stigmatu se zbavil.

Neznalost českého jazyka všichni narátoři považují za stigmatizující a všichni se s tímto stigmatem do jisté míry setkali. Všichni se však brzy česky naučili a dále stigmatem, které by bylo vyvoláno jejich nedokonalým zvládnutím českého jazyka, netrpěli. Jejich babička však český jazyk neovládala a v kontaktu s česky mluvícím okolím ji museli tlumočit, čímž toto jazykové stigma babičky zčásti přecházelo i na ně.

Valter: „Jo, bylo tam několik německých rodin. Ona s jinýma mluvit nemohla, protože česky neuměla. Když to tak spočítám na ruce, tak tam bylo možná takovejch pět šest německejch rodin, s kterýma se v obchodě potkala nebo tak. A do obchodu jsem chodil s babičkou, protože já jsem musel překládat, když jsme chtěli něco nakoupit. Babička to neuměla, ta uměla jenom pár slov, kterým ani pořádně nerozuměla.“

5.3.2.3. *Etnicita*

Inna se cítila být členem německé menšiny. Přestože se její rodina vyhnula odsunu a její otec spolupracoval s českými úředníky při organizování tohoto přesídlení, narátorka cítila povinnost vyvázat otce z kolaborace s Čechy a poukázat tak na to, že její rodina stále patřila ke skupině německé.

Inna: „A ty komisaři to všechno řídili a tatínek jim to všechno překládal. Dělal jim překladatele. Hodně pomáhal těm Němcům, aby si třeba mohli vzít něco důležitýho s sebou.“

Přestože si Inna uvědomovala svou etnickou odlišnost, neinterpretovala ji jako atribut stigmatizace v kontextu prvních let své školní docházky.

Inna: „Zkrátka jsme od roku čtyřicet osm do roku padesát tři bydleli v tom Tenešově. Tam jsem potom chodila do školy v Tenešově. Celkem ve třídě, žádný takový nenávisti proti Němcům ještě tenkrát nebylo. My jsme to nijak nepociťovali.“

Inna však také vyjádřila myšlenku, že v následující době se situace změnila.

Inna: „...ještě tenkrát nebylo.“

V jiných kontextech ale uvádí, že etnická příslušnost ji diskvalifikovala. Tímto jiným kontextem bylo politické klima ve společnosti, které systematicky znevýhodňovalo určité skupiny populace ČSR.

Inna: „V srpnu padesát tři jsem byla na chmelové brigádě, já jsem chtěla studovat. Mně bylo patnáct, já jsem měla jednotky a dvojky a chtěla jsem jít na učitelku. Udělala jsem přijímací zkoušky a přišlo zamítnutí, že jsem jako Němka a otec je v Německu, takže mě nemůžou vzít. Byla jsem z toho nešťastná.“

Narátorka Inna cítila vyloučení své osoby ze spravedlivého rozhodnutí o přijetí na střední školu. Pociťovala stigma vyplývající ze své etnické příslušnosti, která byla mimo jiné (významnější roli zde sehrály náboženské důvody) také důvodem odchodu jejího otce do Rakouska.

Stejnou naraci poskytují i oba bratři. Ani oni nevidí etnicitu jako problém ve vrstevnické skupině.

Paul: „O prázdninách přijížděli hodně mladý kluci z Prahy, z Tábora. Ještě mám do dneška kontakt s jedním kamarádem z Tábora i tady v Německu si mailujeme. Chodili jsme se koupat. A hlavně, protože jsme bydleli, nejenom o prázdninách, ale veškerý volný čas jsme trávili na hřišti.“

Hra s vrstevníky je však utvrzovala v jejich atributu stigmatizace, že jsou odlišní právě svou etnicitou obecně. Jeho etnicita je omezovala v možnosti svobodně si vybrat, jakou roli ve hře „na válku“ budou zastávat.

Paul: „Co taky nebylo hezký. Jsme si jako děti hrály, ne. A tenkrát po válce se hrálo hlavně na válku, na partyzány a na fašisty. Já jako Němec jsem pořád musel hrát fašistu a to se mi vůbec nelíbilo. Protože on měl nějakou takovou udělanou pistoly ze dřeva nebo samopal udělanej a řekl: ‚Hale, padni ty seš Němec, ty musíš padnout.‘ Já bych si byl rád taky zahrál na toho partyzána, ale to holt nebylo možný.“

Narátor Valter ve svém vyprávění neuvádí, že by byl vyloučen z kolektivu vrstevníků, ale i on vzpomíná na chvíle, kdy mu jeho etnicita byla nevybíravě připomínána. Ovšem uvádí, že se s iniciátory neslušných označení své osoby později spřátelil. Skutečnost, že o těchto incidentech považoval za důležité

vyprávět, poukazuje na to, že mu připomínaly jeho etnickou příslušnost a tím ho utvrzovaly v jeho odlišnosti. I on vzpomínal na výše zmiňovanou hru „na válku“. Tato hra narátorům ukazovala, jakým způsobem okolí nahlíží na Němce.¹⁰⁰

Valter: „No, to se mi potom taky [spolužáci] vysmívali, že jsem Němec. Nebo mi taky pozděj nadávali ,ty německá svině` a takhle. Ale potom jsme se kamarádili. To je jasný, že potom ve škole jako dítě, se zapomene zase. Tenkrát, když jsme si jako děti hrály venku, tak já jsem musel být pořád Němec, druhý byli vždycky Rusáci a já jsem musel jako první vždycky padnout jako Němec.“

5.3.2.4. Náboženství

Stigma narátoři spojují i s náboženskou praxí vlastní a svých příbuzných. Jednou z nich je epizoda ze života otce, kdy se rozhodl stát členem sekty. Získal pro ni i matku. Vznik této sekty byl pro otce způsob, jak najít prostředí, kde bude považován za sociálně relevantního. Inně však tato sekta způsobovala traumatizující zážitky. V té době věřila slovům sektářů, že Bůh vše vidí a hodnotí a duchové jsou mezi námi přítomní. Všechny její činy neslučující se se sektou tlumočenými „požadavky Boha“ ji opět v jejich očích stavěli do pozice stigmatizovaného (před Bohem).

Inna: „Oni mluvili s duchama a volali a chtěli změnit celou zem. Jenom já jsem se toho účastnila. Ty malý děti ne. Mně bylo deset. Vzali mě taky na ty sezení, když mluvili s duchama a takhle. Ale i maminka pro to byla hodně nadšená, hodně tomu věřila. Já jsem se pak všeho hrozně bála. Pořád jsem si říkala, že to ten nejvyšší vidí. Pořád jsem se hrozně bála. Mně bylo deset let a pak se mi o těch duchách zdálo, že oni mluví.“

Co se týče náboženství, byla dalším prvkem, který je vylučoval ze společnosti, silná katolická víra a výchova babičky. O té

¹⁰⁰ Viz kapitola „Kontext společensko-politických poměrů“.

se zmiňuje Paul již v tomto období. Více bude tento prvek rozvinut v období věznění matky.

Paul: „Pak taky naše babička byla strašně pobožná. Já už od šesti let jsem chodil ministrovat do kostela. Ne jen na jednu mši v neděli, ale dennodenně, od pondělka do neděle, na každou mši, svátost, na každé pohřeb, křtiny, svatbu. Ta byla samozřejmě nejlepší, protože tam jsem se třeba i u těch Slováků dobře najedli.“

Katolická víra naopak vytvářela pro narátory ve sledovaném období situaci sociálního přijetí. Na jednu stranu odkazovali, že se cítili být znevýhodněni chudobou, nedokonalou znalostí českého jazyka a etnicitou, ale na druhou stranu cítili sociální přijetí ze strany katolíků. Ty tvořili nejen Němci, ale také rumunští Slováci.

Paul: „Jak jsme chodili do kostela, šestej leden je šest králů, tak jsme si jednou s našim Hugem¹⁰¹ a ještě jedním německým kamarádem. Dostali jsme povolení ze školy. Vzali si oblečení a kadidlo z kostela a táhli jsme po celejch vesnicích, všude jsme psali křížky a Kašpar, Melichar, Baltazar, tak nám Slováci dávali. Náš Hugo tam [do sněhu] spadl až po krk. Slováci nám dávali i vajíčka.“

¹⁰¹ Hugo byl narátorův bratranec z otcovy strany.

5.3.3. Matka ve výkonu trestu odnětí svobody

5.3.3.1. Věznění matky

Uvěznění matky nepřineslo „jen“ odloučení matky od rodiny, ale také zhoršení ekonomické situace rodiny. Dalším důsledkem bylo převzetí výchovy dětí babičkou a z něj vyplývající atributy stigmatizace, které jsou rozvedeny níže.

Dle Valtera se uvěznění matky velmi projevilo na sociálním přijetí jeho rodiny.

Valter: „Řekněme takhle, my jsme tenkrát mohli rozlišovat vlastně na tři druhy lidí. Lidé, kteří v tom, když mámu zavřeli, tak se od nás úplně stranili, nehlásili se k nám. Druhá skupina nám pomáhala tajně balíčkama, ale zadem. A pak byla třetí skupina, to byli převážně taky sudetský Němci, kteří se k nám hlásili a pomáhali nám, jelikož my jsme žili ve strašný bídě.“

Přijetí se rodině dostalo ze strany etnicky shodné skupiny. (Jelikož ani jeden z narátorů nehovořil o změně míry sociálního přijetí ze strany rumunských Slováků, zřejmě přijetí v tomto sociálním kontextu stále trvalo.)

5.3.3.2. Otec v emigraci

Narátorka Inna první období označovala za šťastné, protože byla její rodina pohromadě i s otcem. Otec sice odešel od rodiny již v předcházejícím období, ovšem důsledky tohoto činu (napojení matky na špionážní činnost a její uvěznění a následná ekonomická situace rodiny) se projevily až v tomto období. Tento otcem zaviněný politický problém způsobil také to, že Inna nemohla dále studovat.

5.3.3.3. Náboženství

Náboženská víra babičky stavěla narátory do situace stigmatizovaných pro nežádoucí náboženské aktivity. Ty byly využity jako argumenty pro navrhovaný rozklad rodiny.

Inna: „Oni odsuzovali babičku, že je vychovává v katolickém duchu. Zařídili, že všichni sourozenci půjdou do dětského domova, že nám je vezmou, protože ta babička je špatně vychovává v němčině a že chodili do kostela a já že jsem moc mladá, abych je uživila.“

5.3.3.4. Etnicita

Narátoři cítili ohrožení rodiny. Jejich výchovu převzala v té době jejich babička, která mluvila pouze německy. Výchova v němčině však nebyla žádoucí. Tento prvek je zahrnut pod odstavec „etnicita“ a nikoli „jazyk“, protože zde nevadilo, že jejich babička neovládá český jazyk, ale to, že užívá německý jazyk. A německý jazyk je jednou z charakteristik příslušnosti k německé menšině na českém území.¹⁰²

Paul: „Pak jednou zase tendle ten ředitel školy nás udal, respektive chtěl docílit, aby nás dali do dětských domovů. Jelikož jsme prý byli silně pod německým vlivem. Naše babička nás měla vychovávat ve fašistickým duchu, mluvila jenom německy, takže nás chtěli dát do dětského domova.“

Inna pocítovala příslušnost k německé menšině jako důvod ekonomických potíží rodiny. Jednak vypráví, že její babička, protože byla Němka, nedostávala žádné příspěvky a dále zdůrazňuje, že sama z důvodu své etnicity problematicky sháněla zaměstnání, které bylo podstatné pro uživení rodiny.

Inna: „To nejhorší bylo, že babička jako Němka nedostala žádné důchod. Neměli jsme žádný peníze. Nás bylo pět dětí, měly jsme toho malého kluka ještě. Sice ta prababička umřela, ale stejně nás bylo

¹⁰² Viz kapitola „Kontext společensko-politických poměrů“.

pět dětí a babička. A mě nikde do práce nechtěli vzít, že jsem Němka, maminka zavřená, táta v Německu. Já mám dokonce ještě schovanej papír, kde psali, že po prostudování mých osobních údajů mě nemůžou přijmout do práce do kanceláře. A to bylo v JZD¹⁰³. Byla jsem na tom pracáku a tam byla dobrá známá a ta se mnou šla do různých podniků a nikde mě nevzali. A přímo mi řekli, že je to proto, že jsem Němka. A pak jsem šla do Motoru, tam mě pak vzali k mašině na vrtačku. Tak jsem musela dělat na směny. To víš, mně bylo patnáct, to se nedá povídat, co jsem zkusila. Já jsem měla svoje vysvědčení ještě v Prachaticích, kde jsem měla nastoupit do zdravotní školy, ale to maminku právě zavřeli. V srpnu a já jsem tam nemohla nastoupit. A oni ty moje vysvědčení poslali do té fabriky, do Motoru. Přišel za mnou ten ředitel a říká: ‚No, proč jste neřekla, že máte tak pěkný vysvědčení?‘ Já povídám: ‚No, já už jsem si netroufla něco říkat.‘ Řekl mi, že můžu jít pracovat do kanceláře.“

Po předchozích neúspěšných pokusech o získání požadovaného zaměstnání se Inna cítila již natolik zdiskreditovaná, že se už přestala snažit získat svému vzdělání odpovídající pracovní pozici.

¹⁰³ Zkratka JZD znamená Jednotné zemědělské družstvo.

5.3.4. Matka zpět s rodinou na Šumavě

5.3.4.1. Etnicita

Krátce po návratu matky z vězení se Inna provdala za manžela, také Němce. Inna vypráví o svém přijetí ze strany jeho rodiny a o přijetí svého muže svou rodinou. Důvodem přijetí byla stejná etnická příslušnost obou rodin.

Inna: „On už měl starý rodiče a ty mu taky domlouvali, aby si mě vzal, protože byli rádi, že jsem Němka. Ta jeho maminka neuměla skoro česky, takže byli hrozně rádi, protože tenkrát už tam bylo málo německých rodin. Takže ty jeho dva bratři už si vzali Češky. I moje babička byla šťastná, že můj muž umí německy.“

V rámci narativu spadajícího do tohoto období hovořila Inna o zlepšení svého postavení v kontextu sociálních vztahů. Ovšem stále považovala svou etnicitu za atribut stigmatizace.

Inna: „Tam se hezky starali. To už potom nebylo tak strašný, to že jsem Němka. Nejhorší to bylo v tom tři a padesátým do toho sedma padesátého. Sice furt si byla Němkou, ale už to nebylo tak tragický, jako to bylo dřív.“

V dalším vyprávění se však vynořuje epizoda, která příslušnost Inny k německé menšině jako atribut stigmatizace znovu posílila.

Inna: „A já jsem na tom byla tak špatná. A to si vůbec nedovedeš představit, jaká to byla těžká práce. Tak jsem pak hledala práci v kanceláři, kde jsem předtím byla. Tam ale žádný volný místo neměli. Tak jsem zase musela manuálně pracovat, protože jsem žádný místo v kanceláři nedostala. Tam zase mně to vadilo, že jsem Němka.“

V této době byl Valter několik měsíců v ozdravovně ve středních Čechách. Kolektiv tamějších vrstevníků a personálu tvořili pouze Češi. Valter vnímal vyloučení z tohoto kolektivu kvůli své etnicitě.

Valter: „To bylo před Vánoce a tam jsme měli dopoledne školu, odpoledne oběd, pak jsme museli spát i třeba na terase ve spacákách a takhle a tam mi taky děti pořád a pořád říkaly ‚německá svině‘. Nevím, odkud to věděli, ale říkali mi: ‚No ty seš německá svině!‘ Tak jsem si šel stěžovat té ošetřovatelce, že mi říkají, že jsem německá svině a ta ošetřovatelka mi řekla: ‚No a nejsi?!‘ ... (ticho)... takže jsem nemohl už nic říct.“

5.3.4.2. Věznění matky

Paul i Valter vnímali stigma své rodiny, vyplývající z věznění matky.

Paul: „No právě, že se ti Češi dost stranili. To je jako, když dneska je někdo zavřenej nebo krade, tak se řekne: ‚Hale, to jsou děti od toho zloděje!‘“

Ovšem sami individuálně se v Tenešově cítili přijati a chtěli na Šumavě setrvat. (Prožili zde své dětství.)

Paul: „No pro nás děti to nebylo hezký, měly jsme tam kamarády, tak jsme brečely. To na Liberecku jsme nikoho neměly.“

Její matka se však již se situací stigmatizovaného nechtěla dále potýkat a chtěla ji řešit přesunem rodiny do místa, kde trávila chvíle sociálního přijetí v dřívější době.

Paul: „Netrvalo dlouho a máma se rozhodla, že se budeme stěhovat zase do našeho původu do Liberecka. Jelikož tam se na ní pořád ukazovalo prstem, ta byla zavřená a i na nás děti.“

5.3.5. Dospělost v Čechách

V tomto období žila narátorka Inna se svým mužem a syny stále na Šumavě. Paul a Valter žili v severních Čechách s matkou. Z počátku dohromady, později se Paul oženil a žil se svou ženou.

Inna

V naracích Inna vzpomíná distanci od rodiny, vzhledem ke geografické vzdálenosti a nemožnosti ji častěji navštěvovat. Cítila se osamocená, jelikož její rodina (matka, sestra a bratři) přesídlila do severních Čech a její muž trávil mnoho času mimo domov (byl v zaměstnání nebo se věnoval hudbě). Pocit samoty nebyl způsobem žádným atributem stigmatizace, ovšem posiloval atributy za život již nakumulované.

Přestože Inna nevnímá žádnou sociální ostrakizaci z důvodu své etnicity v této době, znovu zažívá situaci, kdy ji z politických důvodů její etnicita (a nejen ta) diskvalifikuje. A to v situaci, která byla pro finanční zajištění rodiny podstatná – při snaze uplatnit se na pracovním trhu.

Inna: „A řekli, že mě vezmou, ale že si musím udělat školu. Druhý taky tam byli bez školy. Byl tam pořád ten stejnej ředitel a říkal: ‚Nezlobte se, já bych vás nemohl vzít bez škol.‘ To byla zase ještě politika, skrz to, že jsem Němka. A tak si představ, od roku šedesát tři do šestašedesátého jsem ještě tři roky studovala hospodářskou školu. Takže jsem chodila do práce, měla ty dvě děti a v noci jsem se učila. No, já šla tak v půlnoci spát a v pět jsem zase vstávala. A když byly zkoušky, to jsem to dělala dálkově. To byly tři roky strašný.“

Narátorka Inna se dle svých vzpomínek vypořádávala s tímto atributem stigmatizace tak, že se v podstatě této negativní diskriminaci podvolila a raději splnila ztížené podmínky, které jí její stigma přineslo.

Inna: „Zajímavý je, že nikdo si tu školu tam nemusel udělat. Všechny ty moje pracovníci, kamarádky. Ale já, že jsem byla Němka, já jsem si tu tříletou školu musela udělat.“

Kumulace atributů stigmatizace, snaha o vyrovnávání se se stigmatem, distance od své původní rodiny i manžela gradovaly. V tomto kontextu uvádí Inna svou hospitalizaci v psychiatrické léčebně.

Inna: „A pak jsem se nervově zhroutila a odvezli mě na psychiatrii, kde mě léčili i elektrickým šokem a to bylo zkrátka hrozný. To bylo už to mládí. Já jsem měla vlastně mládí jen do sedmi let, to bylo všechno konec, skrz maminku a tatínka, skrz to že jsme Němci, těžký bylo taky to, že můj manžel furt hrál, byla jsem pořád na všechno sama.“

Záhy Inna uvádí, že se mohla obrátit nejen na rodinu svého muže (sociální kontext, kde se již o seznámení se svým mužem cítila přijata), ale i na své přátele a sousedy. V sociální oblasti se narátorka necítila diskreditovaná.

Inna „Potom občas přišla i ta jeho maminka, i když už byla starší, nebo kamarádky, sousedky třeba mu něco uvařily, vypraly.“

5.3.5.1. Etnicita

Dle Innina narativu, Inna stále považovala německý jazyk, coby charakteristiku příslušnosti k německé menšině, za problematickou. Nechtěla tento atribut stigmatizace předat svým dětem.

Inna: „My [já a manžel] jsme mluvili česky i německy, jak to šlo. Jenom jednu chybu jsme udělali, že jsme se synama mluvili jenom česky. Měli jsme strach, že tím budou trpět jako my. Ale měli jsme s nima už mluvit německy. Měli to pak těžký, když jsme se dostali do Německa.“

Inna v tomto období konceptualizovala kumulaci stigmat, která přetrvávala z předcházejících období. Více se vztahovala

k diskreditujícímu atributu etnicity, když vyslovila obavu předat svým synům znalost německého jazyka.

Matka narátorů se opět snažila dosáhnout celkového přijetí změnou sociálního prostoru. Narátor Paul však snahu považuje za nenaplněnou a reflektuje situaci rodiny skrze perspektivu politických problémů rodiny.

Paul: „Tam nám přidělil nejdřív národní výbor u lesa nějaký baráček. Já jsem z jižních Čech jel s montážní brašnou jako vyučený zámečnick a že tam něco opravím. Ale to jsme taky nedostali, jelikož bychom zase byli v lese a neměli by na nás dohled. Ta celá historie z jižních Čech se dostala až do Rousnice. I ta politika, nebo jak bych to řekl, oni si to z jižních Čech přesně věděli, že máma byla zavřená a že táta byl ilegálně za hranicemi, tam nám přidělili jiný barák v Rousnici, nedaleko u Prýlendu.“

Pocitu docenění se Paulovi dle jeho narativu dostávalo v kolektivu pracovníků v zaměstnání.

Paul: „Tam byla práce výborná, udělal jsem hodně zlepšováků. Nikdo se nezmiňoval, že jsem Němec, to bylo už vcelku dobrý, byl jsem uznávaný jako dobrý pracovník.“

Svou příslušnost k německé menšině však stále považoval za potencionálně diskreditující. Obdobnou naraci poskytl i Valter.

V tomto období oba narátoři (nejprve Paul poté Valter) plnili povinnou vojenskou službu. Paul se cítil zařazený do kolektivu a nejprve nepocíťoval etnicitu jako stigma ve vojenském prostředí. Paulův narativ však odhaluje, že tento atribut stigmatizace platil i v tomto sociálním prostoru.

Paul: „Ale tak jsem byl na vojně, tam jsem po tvrdém výcviku jako vůbec v Čechách jsem se dostal jako skladník a písař, jako zástupce stařešiny na jednu rotu. A tam bohužel mě zastihlo znovu moje němečtví. A sice já jsem byl zástupce staršiny a náš velitel roty, kapitán odešel. Já jsem něco hledal v jeho kanceláři a najednou jsem viděl, že má otevřenou skříň a tak jsem si našel svůj osobní spis a

tam stálo červěně dole ,Nespolehlivý nepřidělovat k německo-české státní hranici!' Takže to byl pro mě zase šok. Říkal jsem si: ,Tak do prkýnka za co'. Já jsem udělal na vojně Fučíka. To si musela tolik, tolik knih přečíst, měl jsem odznak vzorného vojáka, měl jsem rodinu správnou, všechno jsem měl v cajku a pořád jsem byl ,nespolehlivej' a to mě dohnalo. To bylo určitě pozdějš taky proč jsem se vystěhoval. Říkal jsem si: ,Já můžu udělat, co chci a stejně budu pořád ,nespolehlivej'. Pořád Němec, pořád si řeknou opatrně s ním.'"

Paul tedy znovu konceptualizoval svou etnicitu coby atribut stigmatizace. Tematizuje toto zjištění v kontextu svého rozhodování o vystěhování z ČSR, čímž odhaluje, jak významné pro něj bylo. Valter ve svém narativu také vypráví, že byl považován za „nespolehlivého“. Ve svém narativu se vyjádřil, že tuto negativní diskriminaci za stigma nepovažoval a že ji naopak považoval za pozitivní. Vztahoval se však k tomuto tématu a cítil nutnost ho objasnit, jedná se tedy spíše o strategii zvládnání tohoto stigmatu.

Valter: „Nejdřív jsem byl v Bělánkách na vojně, potom jsem přišel do Záhuř jako elektrikář a pak jsem přišel do Úpí, a protože jsem byl jako Němec tak jsem nebyl spolehlivý, takže mě dali - tenkrát se tomu říkalo jako pracovní technická podpora, PTP, ale byl jsem rád, protože jsem byl i na stavbách a vydělal jsem si trošku i peníze a pak jsem naposled byl na Slovensku u Bratislavy v cihelně elektrikářem, normálně i jako s jinýma civilistama. Nevadilo mi to, naopak jsem si vydělal peníze dodatečně ještě k žoldu a nevadilo mi to, že mě nepřidělili k nějakýmu bojovému útvaru.“

I Valter považuje povinnou vojenskou službu za podnět k vystěhování. O „Západu“ se vyjadřoval spíše jako o možnosti zlepšení své finanční situace a tedy o možnosti vyrovnat se s chudobou jako jedním z diskreditujících atributů. Etnicitu v tomto kontextu netematizoval.

Valter: „Máma mi jednou napsala, že slyšela, že bychom se taky do toho Německa mohli vystěhovat. Tak já jsem si říkal no dobře, já podám požádání, protože jsem si říkal, že se dostanu dřív z vojny. Nešlo mi o to, že půjdu na Západ, ale že se dostanu z vojny (smích).“

5.3.6. Emigrace a první měsíce ve Spolkové republice Německo

Dle svého narativu, se Inna rozhodla uprchnout z Československa v podstatě proto, aby se vypořádala se svou stigmatizací. Jedním z atributů, o kterých se často zmiňovala, byla **chudoba**.

Inna: „Sice jsme se měli finančně pořád špatně. Jak jsme se brali, to jsme neměli vůbec nic. Jak můj muž, tak já nic. Ještě v šedesátém osmém kluci neměli brusle, lyže, kolo. Neměli jsme televizi, tu jsme si koupili krátce předtím, než jsme odešli. Kus nábytku jsme koupili na půjčku, protože jsme nic neměli.“

Po emigraci se narátorka s rodinou ocitla v Rakousku, kde se jí dostalo přijetí v kolektivu tamějších muzikantů (přátel jejího manžela).

Inna: „Ty muzikanti nás strašně pěkně přijmuli, už pro nás měli připravený dvojpokojovej byt. Měli i práci pro manžela. A i ve škole by kluky vzali.“

Situace se zkomplikovala, když rodina dorazila do SRN a byla umístěna do internačního tábora pro imigranty.

Inna: „Přišli jsme do lágru, taky jenom jednu místnost. To máš jenom palandy. Tam jsme byli tři měsíce a byli jsme tu asi pár týdnů a manžel dostal žaludeční vředy z toho všeho. Přišel do nemocnice a já jsem v tom lágru byla zase sama.“

Také **slabá jazyková kompetence** jejich synů zhoršovala tuto situaci.

Inna: „Petr zase furt brečel, protože neuměl slovo německy. Milan ten trošku uměl, protože měl strašně nemocný průdušky a vždycky v létě byl na severu a babička s ním mluvila německy. Tak ten trošku německy uměl Milan. Pak jsme doma mluvili jenom německy, aby se naučili. Oba dva byli dost chytrý, rychle se oba naučili.“

Narátorka tyto problémy netematizuje jako atributy stigmatizace. Nepopisuje žádný kontext, v němž by ji tento problém stigmatizoval.

Podobné narace poskytl i Paul.

Paul: „Moje manželka byla jediná dcera. Jsem byl vlastně tenkrát tak strašně šťastnej, že se rozhodla vystěhovat se mnou. Teta neuměla německy, uměla pár slov, když byla těhotná, byla u mojí babičky. Jinak neuměla.“

Paul: „Děti neuměly ani slovo německy.“

Rodinní příslušníci narátorů Inny a Paula z počátku neovládali německý jazyk. Na rozdíl od špatné jazykové kompetence jejich babičky v ČSR však tuto problematiku nekonceptualizují jako stigmatizující.

Narátoři považují prostředí v SRN za pozitivní a i přes řadu náročných situací neformulují o tomto období žádné atributy stigmatizace, to znamená, že potíže, o kterých mluví, nedávají do souvislosti se sociální exkluzí. Zmiňují se pouze o diskreditujících attributech, které je přivedly k myšlence odstěhovat se z ČSR (jedná se o všechny atributy uvedené výše).

5.3.7. Život v městě Geret až do března 2012

5.3.7.1. Odsudek ze strany „pravých Němců“

Narátoři líčí svůj život v Geretu co se týče sociálního prostředí velmi pozitivně. Za jediný ostrakizující činitel jsou zde považováni „odsunutí Němci“. Vyplývá to jednak z narace Inny.

Inna: „Kdo ti někdy dal najevo [méněcennost], byli ty odsunutí Němci, který sem přišli v tom pětá čtyřicátým. Protože se měli ty tři nebo čtyři roky strašně špatně, tak ty nám to jako záviděli, že my jsme už jako přišli do hotovýho Německa. Německo, že už je vybudovaný. Že oni když přišli, tak neměli práci a měli bídu. Nedali to hodně najevo, ale člověk to vycítil, že tady jako pozdní vystěhovalci nejsme tak vítaní.“

Jednak z narace Paula.

Paul: „Praví Němci vůbec ne. Ale ty Němci, kteří byli vyhozeni v čtyřicátém šestém. Přišli a Německo bylo po válce a oni nic nezískali. Ale my když jsme teď jako vystěhovalci přišli, jsme dostali přivítací peníze. Možná sto šedesát marek. A ty lidi, kteří měli v Čechách nemovitosti, dostali za ně tady v Německu zaplaceno. Ale my jsme nic neměli, náš táta učil jednou tam, jednou tam. Tak jsme neměli nic vlastního. Tyhleti vystěhovalci byli jiní než ti takzvaní praví Němci. Ale tady v Geretu to vůbec není. Kdybychom se tehdy odstěhovali do jiného města, kde jsou jenom Němci, tak by věci některý ani nebyly.“

Paul se tedy necítil být vyloučen ze sociální oblasti starousedlých Němců. Jinou naraci k tomuto tématu poskytl Valter. Ten o nich hovoří jako o „pravých Němcích“. I zde tedy tematizuje sebe a (svou rodinu) jako Němce „méně pravé“, tedy jako Němce druhé kategorie.

Valter: „Ale musím dodat, že jak jsem já a Robert hráli fotbal, tak ty bavorský kluby, co tady jsou, tak když jsme přijeli na nějaký vesnice, tak nám nadávali: ‚Vy uprchlíci!‘ V Geretu jsou samý uprchlíci a vystěhovalci. Takže oni ty okolní vesnice Geret neměli rádi.“

Valter hovořil o jisté nevraživosti ze strany „pravých Němců“, záhy s viditelným pobavením ale dodal, že tyto urážky nebral vážně. I zde se jedná o strategii, jak se s tímto atributem stigmatizace vyrovnat. Ostrakizaci a nepřijetí ze strany těchto starousedlých Němců tematizoval, a tudíž k ní zřejmě neutrální postoj nepociťuje.

Valter: „No a my jsem jim nadávali, že jsou bavorský sedláci a tak (smích).“

5.3.7.2. Chudoba

Celým příběhem se prolínají problémy, jež přinášel nízký ekonomický status rodiny, které byly v různých obdobích více či méně stigmatizující.

Narátoři uvádějí, že v tomto sedmém období se jejich ekonomická situace výrazně zlepšila. Manifestují své úspěchy, čímž stále na realitu pohlížejí skrze perspektivu „zmizelých“ atributů stigmatizace.

Paul: „A i když jsem tam poprvé přijel na třídní sraz po pětadvaceti letech, tak jsem byl... jsem přijel velikým autem a všichni říkali: ‚Podívejte, Paul, ty chudý, ty přijeli s tím autem.‘“

Paul: „Strašně rádi tam jezdíme na setkání, poslední roky skoro každý dva roky. Kamarádi vždycky říkali, ať přijedem i příští rok. Já řekl, že to každé rok nejde. Samozřejmě jsem je tam trošku, no ne podplatil, ale člověk má víc peněz, tak taky něco vydá, nějaký pivo sem tam se zaplatí.“

5.3.7.3. Etnicita

Inna dále formuluje ztrátu **etnicity** coby diskreditujícího atributu (zde v kontextu pracovního kolektivu).

Inna: „A šéfové byli strašně fajn, byli strašně vzdělaný. Jeden byl doktor chemie, druhý byl diplomovaný obchodník. Byli to von Adler. Jako šlechticové. Ale nedali to nikdy najevo, i ty jejich manželky.“

Já s nima mám dodnes styk, kamarádím se s nima. Jedni měli dva kluky a můj muž je učil hudbu. Tady už nikdy jsi neměla pocit, že jsi méněcenná nebo něco."

Inna naopak začala manifestovat hrdost na svou přináležitost k Německu.

Inna: „Měli jsme na Šumavě sraz ze školy, před jedenácti lety. A měli jsme vůbec co dělat, abychom se poznali. Každý se ptal, kde kdo bydlí. A oni si mysleli, že bydlím na severu u Liberce. Ale já povídám: „Ne, já bydlím v Německu!“

Atributy stigmatizace ve výše zmíněných obdobích často pramenily z postavení, či činů rodinných příslušníků narátorů. Narátoři v tomto kontextu opět **tematizují zlepšení své pozice v sociálním prostoru a přijetí rodiny v tamní společnosti.**

Paul: „A vůbec tady už máme tolik kamarádů, ty jsme v Čechách neměli. A i naše jméno v našem městě už je známé a už něco znamená!“

5.3.7.4. Přijetí lokální identity

Narátoři přijali lokální identitu¹⁰⁴ obyvatelů města Geret. Přijetí této identity bylo hlavní strategií jak se vyrovnat s naakumulovanými atributy stigmatizace z předcházejících období.

Narátoři formulovali přijetí lokální identity skrze následující kategorie.

Jazyk

Narátoři přijali lokální identitu skrze užívání lokálního dialektu.

¹⁰⁴ Roubal, O.: Když se řekne identita... Regionální identita (I. část). Socioweb. [online]. Dostupné z [www:<http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=138&lst=103>](http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=138&lst=103).

Paul: „Já osobně jsem přijal i bavorštinu, mluvím Bavorsky. I moje manželka mluví plynule. Já jsem na ní byl strašně přísný, říkal jsem jí, že se musí co nejdříve naučit německy.“

Kroj

Inna tematizuje nošení bavorského kroje jako symbol začlenění se do společnosti.

Inna: „Líbil se mi. A když potom někam jdeš a mají to všichni na sobě. Tak si připadáš trochu divně bez něj. Jako, že nezapadáš. Až teď, co jsem se tak spravila, tak ale dřív jsem nosila hodně kroje.“

Paul ve svém narativu spojuje nošení kroje se stereotypem „normálního“ člověka (žijícího v Bavorsku).

Paul: „Všichni tady nosíme bavorský kroje. To je normální“.

Pouze narátor Valter ve svém vyprávění netematizuje kroj spolu se stereotypy. Kroj považuje za pohodlný. (Otázkou však zůstává, do jaké míry chtěl poukázat na to, že se již sám s nošením bavorského kroje ztotožnil.)

Valter: „Mám ho a nosím ho dodneška. Hrozně rád to nosím, hlavně ty krátký kožený, když v létě je to výhodná věc, člověk s tím může jít i tady do divadla. Je to uznávaný jako slavnostní oblečení. Hodně lidí se žení v krojích. A když tady jdeme do divadla na takový bavorský divadlo, tak si vezmu kroj. Nebo když je tady takovej srub, kde jsou postavený pivní stoly, je to v lese, tam se krávy pasou... A tam se svačí, vypijeme si pivo, hraje tam dechovka. Nebo tam jsou někdy výborný kapely z Mnichova a tam když je hezký počasí, tak nosím krátký kožený. Nosím to rád, je to pohodlný.“

6. ZÁVĚR

(Hypotéza: Narátoři ze sledované německé rodiny z Čech budou konceptualizovat sebe sama (popřípadě svou rodinu) v situaci stigmatizovaného v kontextu výše zmíněných společensko-politických poměrů z důvodu své příslušnosti k německé etnické menšině v Čechách, která je stavěla do pozice nežádoucího.)

Členové sledované německé rodiny z Čech skutečně ve svých naracích tematizovali sebe sama (či svou rodinu) v pozici stigmatizovaného. Všichni narátoři své stigma konceptualizovali v těchto attributech: chudoba, nedokonalá znalost jazyka, náboženství, otec v emigraci, věznění matky a nejvíce zdůrazňovaným atributem byla německá etnicita. Z narací vyplývá, že ho sledovaní členové rodiny považují za nejdůležitější, protože ho často zmiňují v kontextech zbývajících jmenovaných atributů. Diskreditující atribut příslušnosti k německé etnicitě se jeví jako atribut nejsilnější, jako atribut, který stojí nad ostatními a ve kterém se tyto atributy kumulují.

Diskreditující atribut příslušnosti k německé menšině byl vždy tentýž, ale dostával se do jiných vztahových rovin. Goffman uvádí, že je důležité „mít na paměti, že to je řeč vztahů, nikoli řeč atributů“¹⁰⁵. Diskreditace narátorů neprobíhala jen na rovině odosobněného společensko-politického systému, ale také na rovině interpersonálních vztahů, která byla pro celý životní příběh narátorů klíčová.

Narátoři se ve svých příbězích do velké míry ve výše zmíněných attributech shodovali, jisté rozdíly v jejich reflexi však byly dány odlišnou životní etapou, kterou v dané situaci právě prožívali. Narátorka Inna se od svých bratrů také lišila

¹⁰⁵ Goffman E.: Stigma, Poznámky o způsobech zvládnání narušení identity. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2003, s. 11.

v líčení činitelů, způsobujících své vyloučení ze společnosti. Na rozdíl od bratrů ve většině případů neuvádí konkrétní osoby, ale spíše kontext celé politické situace tehdejší doby.¹⁰⁶

Sociální exkluzi dále posilovala i exkluze prostorová¹⁰⁷.

Narátoři využívali různé strategie, jak se se sociální exkluzí vyrovnávali¹⁰⁸. V posledním období je popsáno, že narátoři pozbyli svých diskreditujících atributů, ovšem stále ve svých naracích konceptualizovali svůj příběh skrze optiku těchto atributů. Vypravovaný životní příběh totiž není jen mimetickou reprezentací života jedinců, ale současně také jejich interpretací a konstrukcí. Narátoři při svém vyprávění zdůrazňovali určité kategorie, skrze něž vytvářeli zápletky svého příběhu.¹⁰⁹ Těmito kategoriemi byly právě atributy zkoumané stigmatizace.

Důkazem a potvrzením hypotézy, je nejenom vyprávění o situacích, kdy se narátoři z důvodu své příslušnosti k německé menšině, cítili stigmatizovaní, ale především ona perspektiva, ze které celý svůj životní příběh vyprávěli. Tato perspektiva nebyla ovlivněna způsobem provedení výzkumu, protože ve výzkumné otázce (*Prosím, popiš mi svůj život. To jak jsi žil s lidmi kolem sebe.*) ani v průběhu rozhovorů nebylo narátorům naznačeno, že předmětem výzkumu je ona hypotéza.

¹⁰⁶ Celé narace jsou prodchnuty těmito postoji, a proto zde nejsou uvedeny žádné konkrétní pasáže.

¹⁰⁷ Rodina bydlela „ve sklepě“, „na samotě“ či „za dráty“.

¹⁰⁸ Tato práce se však strategiemi, jak se se stigmatem vyrovnat, zabývá jen okrajově. Více o této problematice v: Švanderová, J.: Sociální konstrukce nerovností pod kvalitativní lupou. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009, s.108 – 160.

¹⁰⁹ Hamar, N.: Nalézání a vynalézání sebe v příběhu: O narativní konstrukci židovských identit. Biograf. [online]. Dostupné z [www:<http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=v2703>](http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=v2703).

Hypotéza však nebyla vyčerpávající, protože se ukázalo, že hlavním atributem sice byla stigmatizace na základě etnické příslušnosti, ovšem zásadní role v životě narátorů sehrály i ony další atributy, které sice v daném společensko-politickém kontextu pro rodinu vyplývaly z jejich etnicity, ovšem narátoři je konceptualizovali a zdůrazňovali i zvláště.

Jednalo se o malý výzkumný vzorek, a proto tyto závěry není vhodné považovat za široce zobecnitelné. Mohou nám však pomoci porozumět i dalším podobným případům. Samotná nasbíraná data byla sama o sobě velmi validní, protože byla získána a zkoumána v kontextech a do hloubky.

Jsem přesvědčena, že ke mně narátoři měli důvěru a záměrně mi nic nezastírali. Z tohoto důvodu předpokládám, že bych i při zopakování celého postupu získala stejná data a závěry.

7. SEZNAM LITERATURY A WEBOVÝCH ZDROJŮ

7.1. SEZNAM LITERATURY

Allport, G. W.: O povaze předsudků. Praha: Prostor, 2004.

Baršová, A.: Přistěhovalectví a liberální stát: imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2005.

Bašek Z.: Rozumět dějinám, Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848 - 1948. Praha: Gallery, 2002.

Goffman, E.: Stigma, Poznámky o způsobech zvládnání narušené identity. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2003.

Hendl, J.: Kvalitativní výzkum, Základní metody a aplikace. Praha: Portál, 2005.

Hroch M.: V národním zájmu: požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století v komparativní perspektivě. Praha: Lidové noviny, 1999.

Jandourek, J.: Sociologický slovník. Praha: Portál, 2007.

Müller K.: Češi a občanská společnost. Pojem, problémy, východiska. Praha: Triton, 2002.

Pospíšil, I.: Práva národnostních menšin. Mezi univerzalismem lidských práv a partikularismem skupinových odlišností. Praha: Nakladatelství Eurolex Bohemia, 2006.

Schelle K.: Význam roku 1848 pro vytvoření moderního státního aparátu. Ostrava: Key Publishing, 2008.

Spurný, M.: Sudetské osudy. Praha: Antikomplex, 2006.

Staněk T.: Německá menšina v českých zemích 1948 - 1989. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku: Panevropa, 1993.

Šišková, T.: Menšiny a migranti v České republice: my a oni v multikulturní společnosti 21. století. Praha: Portál, 2001.

Švanderová, J.: Sociální konstrukce nerovností pod kvalitativní lupou. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009.

Tesař, F.: Etnické konflikty. Praha: Portál, s. r. o., 2007.

7.2. WEBOVÉ ZDROJE

Fischer-Rosenthal, W., Rosenthal, G.: Analýza narativně-biografických rozhovorů. Vyprávění a sdílená zkušenost. Biograf. [online]. Dostupné z [www:<http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=v2402>](http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=v2402).

Hamar, N.: Nalézání a vynalézání sebe v příběhu: O narativní konstrukci židovských identit. Biograf. [online]. Dostupné z [www:<http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=v2703>](http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=v2703).

Heřmanský, M.: Kvalitativní analýza dat, E_Úvod do společenskovedních metod. [online]. Dostupné z [www:<http://moodle.fhs.cuni.cz/course/view.php?id=614>](http://moodle.fhs.cuni.cz/course/view.php?id=614).

Konopásek, Z.: Co si počít s počítačem v kvalitativním výzkumu, E_Úvod do společenskovedních metod. [online]. Dostupné z [www:<http://moodle.fhs.cuni.cz/course/view.php?id=614>](http://moodle.fhs.cuni.cz/course/view.php?id=614).

Vaňková, N.: Verbální techniky dotazování, E_Úvod do společenskovedních metod. [online]. Dostupné z [www:<http://moodle.fhs.cuni.cz/course/view.php?id=614>](http://moodle.fhs.cuni.cz/course/view.php?id=614).